

Nasilje nikada
nije rješenje, ali
razgovor može
da bude početak
rješavanja
problema

PRIRUČNIK ZA VRŠNJAČKE EDUKATORE

(Materijal za obuku
vrsnjačkih edukatora)

PRIRUČNIK ZA VRŠNJAČKE EDUKATORE (Materijal za obuku vrsnjačkih edukatora)

Eneid Hasanović, magistar politologije
Mirna Hrapović, politologinja
Aida Bektešević, psihologinja
Đorđe Mirković, vrsnjački edukator

***o projektu**

Ovaj priručnik je nastao u sklopu projekta „Sprječavanje nasilja usmjerenog prema djeci kroz jačanje profesionalnih kapaciteta i edukacije djece o prevenciji nasilja” koji MFS -EMMAUS implementira uz podršku UNICEF-a BiH i Vlade Švedske. Cilj projekta je doprinos sprječavanju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini jačanjem kapaciteta djece, mladih, roditelja, nastavnika i svih ostalih relevantnih aktera u sistemu, kao i ohrabrivanje djece i ostalih građana da u većoj mjeri doprinesu identificiranju i prijavljivanju slučajeva nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

“

**Hoću da znam,
ali i da dijelim
znanje!**

”

SADRŽAJ:

1. O organizaciji.....	4
2. O projektu.....	4
Uvod.....	5
3. Vrste nasilja.....	6
3.1. Fizičko nasilje.....	6
3.2. Psihičko (emocionalno) nasilje.....	6
3.3. Seksualno nasilje.....	7
3.4. Zanemarivanje djeteta.....	7
3.5. Vršnjačko nasilje.....	8
3.6. Nasilje u digitalnom okruženju.....	8
Cyberbullying.....	9
Grooming.....	10
Sexting.....	11
Sextortion.....	13
Live stream.....	14
4. Prevencija nasilja.....	15
5. Kako organizovati radionicu?.....	17
5.1. Vršnjački edukator? Ko sam ja?.....	17
5.2. Vođenje radionica.....	18
5.3. Detaljni planovi i smjernice za radionice.....	18
Prijedlog Radionice 1.....	20
Prijedlog Radionice 2.....	24

Prijedlog Radionice 3.....	28
Prijedlog Radionice 4.....	32
5.4. Dodatne aktivnosti.....	35
Vježbe za razvoj empatije.....	36
6. Dodatni primjeri za rad.....	37
Kome prijaviti?.....	50
Literatura.....	51

”

UVOD

UVOD

Nasilje se ubraja među značajnije probleme savremenog društva. Jedan od predujeta adekvatne zaštite djece od nasilja svakako je efikasan međunarodni i nacionalni pravni okvir. Međunarodni dokumenti koje je ratificirala Bosna i Hercegovina dio su pravnog sistema ove države i samim tim dio Ustava Bosne i Hercegovine, Ustava FBiH i Ustava RS-a, te dio Statuta Brčko distrikta BiH. Pored ustava, različiti zakoni i podzakonski akti zahtijevaju od organa vlasti da osiguraju adekvatnu zaštitu prava i interesa djeteta na svim nivoima.

Jedan od najboljih načina da preveniramo nasilje bilo koje vrste jeste da edukujemo sebe, ali i druge. Tim povodom, odlučili smo kreirati ovaj priručnik. Priručnik koji se nalazi pred vama ima dvostruku svrhu. Prvo, ovaj priručnik ima za cilj edukovati mlade o bitnim temama nasilja i prevencije nasilja. Takođe, priručnik daje različite alate kojima se možete koristiti prilikom vašeg edukovanja svojih vršnjaka.

U prvom dijelu priručnika upoznat ćete se sa pojmom nasilja nad djecom, kao i osnovnim vrstama nasilja – koje su to, kako ih prepoznati, kakve posljedice ostavljaju. Pored toga naučit ćete kako možete zaštititi sebe, a i druge, ako ste izloženi nasilju. U drugom dijelu priručnika imaćete na uvid načine na koje možete svoje znanje prenijeti i svojim vršnjacima. Prije samog početka pripremanja bilo koje radionice, bitno je definisati ulogu vršnjačkog edukatora/ice, te identifikovati odgovornosti i osobine koje vršnjački edukator/ica treba da posjeduje. Ovaj priručnik pomoći će vam da se prepoznate u toj ulozi i da osnažite svoj potencijal da budete odlični vršnjački edukatori/ice. Pored objašnjenja vaše uloge kao vršnjačkog edukatora/ice, priručnik vam daje na uvid i bitne faktore na koje treba da obratite pažnju pri vođenju same radionice. U praktičnom dijelu, struktura radionica je ista i sastoji se od tri dijela. Bitno je naglasiti da

svaka radionica ima svoju dinamiku i fleksibilna je za moguće izmjene. Vrijeme trajanja radionice umnogome zavisi od vašeg načina adresiranja osnovnih poruka, ali i od dinamike grupe. Budite kreativni i dajte mašti na volju da kreira neke nove aktivnosti. Date su vam i dodatne vježbe i aktivnosti koje možete mijenjati i prilagođavati. U posljednjem dijelu Priručnika, pripremili smo vam različite priče koje možete koristiti u svojim radionicama.

Ukoliko se odrasle osobe prema djeci ponašaju nasilno, samo mogu da očekuju nasilno ponašanje nazad. Ako svojim primjerom djetetu dajemo povratnu informaciju da se problemi rješavaju nasiljem, onda ne možemo očekivati da se ono drugačije ponaša prema drugim ljudima, tj. prema svojim vršnjacima. Svaki put kada dijete manifestuje ponašanje koje nije adekvatno njegovoj dobi, potrebno se zapitati šta bi moglo da bude uzrok tog ponašanja. Nasilje nikada nije rješenje, ali razgovor može da bude početak rješavanja problema.

Želimo vam mnogo sreće i novog znanja!

VRSTE NASILJA

3. VRSTE NASILJA

Nasilje nad djecom se ubraja među značajnije probleme savremenog društva. Definiše se kao svaki oblik ponašanja prema djetetu koji ima za cilj ozljeđivanje ili nanošenje tjelesne ili duševne boli, zanemarivanje djeteta ili bilo koji oblik iskorištavanja djeteta, uključujući i seksualno iskorištavanje. Nasilje nad djecom ima značajne posljedice koje ugrožavaju dobrobit djece. Osobe koje su bile žrtve nasilja u djetinjstvu, u odrasloj dobi mogu postati osobe koje vrše nasilje jer su takav obrazac ponašanja usvojile kao normalan. Ako se uzme u obzir da nasilje nad djecom najčešće vrše odrasle osobe, onda je jasno kako ono negativno utječe na djetetov osjećaj povjerenja prema odraslima, koji bi zapravo trebali štiti dijete.

U nastavku ćete se upoznati i naučiti nešto više o vrstama nasilja, a to su:

- fizičko nasilje;
- psihičko (emocionalno) nasilje;
- seksualno nasilje;
- zanemarivanje djeteta;
- vršnjačko nasilje;
- nasilje u digitalnom okruženju (nasilje putem interneta);

3.1. FIZIČKO NASILJE

Fizičko nasilje je odnos ili ponašanje kojim se uz primjenu fizičke sile, uz ili bez upotrebe drugih sredstava, nanose povrede, ozljede ili rane djeci. U fizičko nasilje se ubraja: udaranje, šamaranje, gađanje raznim predmetima, čupanje, zaključavanje u stanu ili nekoj drugoj prostoriji, vezanje, bacanje na pod, pokušaji davljenja, davanje otrovnih tvari (alkohola ili neodgovarajućih lijekova) itd. Ovakvim ponašanjem mogu se nanijeti ozbiljne povrede tijela, kao što su modrice, ogrebotine,

napuknuća i prelomi kostiju. Dok se većina tjelesnih ozljeda vremenom zaliječi, neke ostaju trajno, a posebno strah, tuga i bijes. Dijete izloženo dugotrajnom fizičkom nasilju postaje plašljivo, nepovjerljivo i povučeno u sebe.

3.2. PSIHIČKO (EMOCIONALNO) NASILJE

Psihičko nasilje podrazumijeva odnos ili ponašanje kojim se zapostavlja, ugrožava, potcjenjuje, vrijeđa ili verbalno napada ličnost djeteta i ispoljavaju negativna osjećanja prema njemu. Ovaj oblik nasilja bi se mogao nazvati i verbalno nasilje jer se najčešće čini riječima, koje djetetu stvaraju napetost. Oblici psihičkog nasilja su: uskraćivanje roditeljske ljubavi i emocionalne podrške, pripisivanje krivice djetetu za probleme, ignorisanje, ismijavanje, ponižavanje, izoliranje, verbalno zastrašivanje, nazivanje pogrdnim imenima i sl. Ovaj oblik nasilja djeluje na emocionalni razvoj djeteta i dovodi do smanjenog samopouzdanja, poteškoća u komunikaciji, iskazivanju osjećaja i kontaktima sa drugim ljudima.

3.3. SEKSUALNO NASILJE

Seksualno nasilje predstavlja uključivanje djeteta u seksualne radnje (aktivnosti) koje ono ne može razumjeti, za koje nije razvojno pripremljeno i na koje ne može dati pristanak. U ovaj se oblik nasilja ubraja: neprimjereno dodirivanje djeteta, izlaganje djeteta pornografskom materijalu (pokazivanje seksualnih fotografija, novina ili filmova), upućivanje seksualnih komentara i sl. U početku djeca najčešće šute o svemu te često nisu svjesna šta im se događa i teško pronalaze situaciju u kojoj bi s nekim podijelili svoja iskustva. Neke od posljedica seksualnog nasilja su strah, povlačenje u sebe i gubitak povjerenja.

3.4. ZANEMARIVANJE DJETETA

Zanemarivanje se, u pravilu, široko definiše kao nebriga i propuštanje roditelja da zadovolji emocionalne i razvojne potrebe djeteta, uključujući potrebu za odgovarajućom ishranom, odjećom, smještajem, zdravstvenom brigom, obrazovanjem, intelektualnim poticanjem i emocionalnim razumijevanjem (White i sur., 1987).

Postoji nekoliko oblika zanemarivanja u zavisnosti od dobi, tj. razvojnih potreba djeteta.

– *fizičko zanemarivanje* podrazumijeva propuštanje roditelja da zaštiti dijete od opasnosti, kao i propuste pri zadovoljenju osnovnih tjelesnih potreba djeteta, uključujući smještaj, hranu i odjeću. Dijete se ne smatra fizički zanemarenim ako je zadovoljen minimum fizičkih potreba djeteta.

– *emocionalno zanemarivanje* je čest oblik zanemarivanja, a najčešće se ispoljava kroz neobaziranje na djetetove potrebe i želje, što dovodi do toga da se dijete osjeća odbačeno.

– *zdravstveno zanemarivanje* se odnosi na propuste roditelja da djetetu osiguraju neophodne medicinske tretmane kao što su vakcinacija, lijekovi i slično.

– *edukativno (obrazovno) zanemarivanje* karakteriše nedostatak roditeljske pomoći, podrške i podsticaja tokom školstva. To podrazumijeva dopuštanje djetetu da neopravdano izostaje iz škole, neosiguravanje uvjeta za učenje, izostanak pomoći pri učenju i sl.

Simptomi koji mogu ukazivati na zanemarivanje djeteta su: zapušten fizički izgled, nečistoća odjeće i tijela, loše zdravstveno stanje i sl.

3.5. VRŠNJAČKO NASILJE (engl. bullying)

Vršnjačko nasilje podrazumijeva da jedno ili više djece uzastopno i namjerno psihički uznemiravaju ili čak fizički napadaju ili ozljeđuju drugo dijete koje se ne može odbraniti. Razlikujemo tri vrste vršnjačkog nasilja s obzirom na njegov pojavni oblik:

- *Verbalno nasilje* se odnosi na vrijeđanje, omalovažavanje, ismijavanje, davanje pogrđnih imena i slično.
- *Fizičko nasilje* uključuje ponašanja kao što su udaranje, guranje, čupanje, štipanje itd.
- *Socijalno nasilje* podrazumijeva isključivanje iz grupe i grupnih aktivnosti, ogovaranje, geste poput agresivnih pogleda i okretanja očiju, ignorisanje i slično. Ovaj oblik nasilja je teže uočljiv i njemu su sklonije djevojčice. Ovaj oblik nasilja je teže uočljiv i njemu su sklonije djevojčice.

Vršnjačko nasilje se najčešće događa u školskim WC-ima, hodnicima i ostalim prostorijama izvan nadzora nastavnika i drugih odraslih osoba, kao i u području oko škole te na putu do kuće ili škole. Pored fizičkih, ova vrsta nasilja ostavlja i psihičke posljedice kao što su: stalna zabrinutost, osjećaj usamljenosti, odbačenosti, strah od odlaska u školu, smanjeno samopoštovanje i sl.

Djeca koja trpe nasilje su uglavnom ona koja se na neki način razlikuju od drugih, ali to ne mora uvijek biti slučaj. To mogu biti djeca s poteškoćama, djeca druge etničke pripadnosti, nadarena djeca, kao i novi učenici u odjeljenju odnosno školi i sl.

Neke osobine djece koja se ponašaju nasilno:

- pokazuju potrebu za dominacijom i moći nad vršnjacima i na taj način traže pažnju ili priznanje;
- misle da su bolja ili vrijednija od drugih;
- ne prihvataju različitosti i nisu tolerantna;
- izgleda kao da im je drago zbog tuđe boli, neprijatnosti i straha;
- djeluju kao da nemaju dovoljno suosjećanja;
- opravdavaju svoje loše postupke tvrdnjama da su ih drugi zaslužili ili da su ih izazvali;
- odbijaju preuzeti odgovornost za svoje ponašanje.

3.6. NASILJE U DIGITALNOM OKRUŽENJU

U savremenom dobu korištenje digitalne tehnologije se znatno povećalo, što sa sobom nosi kako pozitivne, tako i negativne strane. Jedna od negativnih strana jeste izloženost nasilju obzirom na to da se nasilje u realnom svijetu može prenijeti u online kontekst. Nasilje u digitalnom okruženju se definiše kao namjerno i ponovljeno nasilno postupanje od strane pojedinca ili grupe usmjereno prema djetetu putem računara, mobilnih uređaja i drugih digitalnih tehnologija. To može biti neko iz bliskog okruženja, ali i potpuni stranac.

Ono što nasilje u digitalnom okruženju čini drugačijim od ostalih vrsta nasilja jeste anonimnost i stalna dostupnost žrtve. Zbog anonimnosti, kod osobe koja vrši nasilje je smanjen strah od otkrivanja i kažnjavanja. Nasilje u digitalnom okruženju se može dešavati u bilo koje vrijeme i sa bilo kojeg mjesta te je stoga žrtva stalno dostupna. S druge strane, nasilje u realnom svijetu prestaje kada se osoba koja je izložena nasilju udalji od osobe koja se nasilno ponaša. Djeca i mladi teže shvataju posljedice ovakvog ponašanja zato što nisu u neposrednom, fizičkom kontaktu s onima koji se ponašaju nasilno.

Postoji nekoliko vrsta nasilja nad djecom u digitalnom okruženju s kojima ćete se upoznati u nastavku.

Cyberbullying¹

Uz sve pozitivne strane interneta, anonimnost na internetu mogu lako iskoristiti svi oni koji žele zlouporabiti taj vid komunikacije. Upravo ta anonimnost potiče korisnika da bude otvoren i da podijeli objave koje bi im bilo neugodno izreći nekome ko ih poznaje, što je zanimljivo posebice adolescentima koji, tipično, imaju neke svoje tajne.

Zlouporaba može biti ucjena raznim montiranim ili stvarnim fotografijama i video-isječcima, širenjem lažnih, neistinitih i privatnih informacija o nekome, pedofilija i drugo.

Važno je spomenuti da cyberbullying, odnosno nasilje na internetu počinjeno korištenjem uređaja koji imaju pristup internetu, najčešće vrše maloljetnici-vršnjaci međusobno, a nerijetko i punoljetna lica međusobno. Posljedice koje nastanu mogu biti višestruko gore nego one kod „klasičnog” međuvršnjačkog nasilja, a najviše iz razloga jer nešto jednom objavljeno na internetu uvijek ostaje dostupno.

Nasilje preko interneta ili mobilnog telefona, u svijetu poznato kao cyberbullying, čest je oblik nasilja među vršnjacima. I počinitelj i žrtva su maloljetnici. Postoje dvije vrste nasilja preko interneta: izravan napad i napad preko posrednika.

¹Muratbegović E., Hasanović E., „Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini”, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo 2017. godina

Direktan napad događa se kad maloljetnik:

- šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-poštom ili na chat-u;
- ukrade ili promijeni lozinku za e-poštu ili nadimak na chat-u;
- objavljuje privatne podatke ili neistine na chat-u, blogu ili internetskoj stranici;
- šalje uznemirujuće slike putem e-pošte ili MMS poruka na mobitelu;
- postavlja internetske ankete o žrtvi;
- šalje viruse na e-poštu ili mobitel;
- šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-poštu ili mobitel;
- lažno se predstavlja kao drugo dijete.

Nasilje preko posrednika je najopasnija je vrsta nasilja preko interneta jer često uključuje odrasle, među kojima ima mnogo ljudi s lošim namjerama. Ono se događa kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna.

Naprimjer, neko dijete dozna lozinku drugog djeteta za njegovu e-adresu ili nadimak na chat- u. Tako s njegove e-adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na blogu, chat-u ili forumu, zbog čega se svima čini da je žrtva, zapravo, ta koja čini loše stvari.

Prijatelji će se posvađati s njime, administrator će isključiti njegov nadimak ili e-adresu, roditelji će se naljutiti na njega i bit će kažnjen. Oni su posrednici u zlostavljanju, a toga nisu ni svjesni. Počinitelj može staviti oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili adresom. Na taj način dijete može doživjeti mnoge neugodnosti i naći se u opasnosti.

Zato je važno o toj problematici razgovarati u školi i kod kuće, te podići svijest djece o posljedicama.

Karakteristično za chat, blog i internetski forum jest korištenje nadimaka (nick-ova) koje posjetitelji sami izaberu, što pruža anonimnost. Manipulirati nečijim mišljenjem o drugoj osobi vrlo je lako, a to u pravilu rade osobe i same frustrirane stvarima za koje optužuju druge. Te osobe mogu misliti da ih, ako se kriju iza nick-a, nitko neće otkriti, no to baš nije tako.

Anonimnost na internetu ipak je u neku ruku lažna jer je, zahvaljujući jednostavnoj tehnologiji, moguće ući u trag osobama koje to čine.

Međuvršnjačko nasilje putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike, videa i šale na račun vršnjaka.

Grooming²

Za Grooming se navodi da, kao pojava, u posljednjih nekoliko godina sve više uzima maha kao oblik zlostavljanja. Trenutno u jezicima na području Bosne i Hercegovine još uvijek nije pronađen adekvatan prevod dok se u susjednoj Hrvatskoj i Srbiji „grooming“ prijevodi kao „timarenje“. Kada želimo objasniti grooming treba reći da je zapravo riječ „o procesu u kojem se djeca dok su na mreži/internetu potiču da učestvuju u interakcijama seksualne prirode pri čemu ih se često izlaže neželjenim pornografskim sadržajima“.

² Muratbegović E., Hasanović E., „Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo 2017. godina

Grooming najčešće predstavlja fazu u kojoj se dijete priprema ili na stvarni seksualni čin s odraslom osobom ili na učešće u proizvodnji dječije erotike ili fotografija seksualnog zlostavljanja djece, pri čemu zlostavljač zloupotrebljava povjerenje djeteta koje u većini slučajeva ne zna ni u koje će svrhe njegove fotografije ili snimci biti upotrijebljeni niti kakve će to posljedice imati po njegov budući život. Također, sam proces pripremanja djeteta za navedene činove predstavlja vid seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djeteta, bez obzira na to što još uvijek nije došlo do stvarnog fizičkog kontakta između zlostavljača i djeteta, najprije zbog toga što se dijete već u toku procesa izlaže neželjenim pornografskim sadržajima koji ga trebaju „odobrovoljiti“ i „ohrabriti“ da se i sam/sama upusti u nešto slično, a zatim i zbog toga što taj proces ima za epilog stvarni seksualni kontakt.

Trenutno, savremene tehnologije (internet-kamere, brz transfer velikih količina podataka, slika, snimaka i sl.) pružaju nesagledive mogućnosti da se dijete snimi nago ili u nekom seksualnom činu, a da zlostavljač nije ni došao do djeteta, samo ga je potrebno na takvo nešto nagovoriti. Upravo zbog toga je grooming izrazito opasna pojava koju vlade razvijenih zemalja nastoje eliminisati po svaku cijenu, te je „uglaviti“ u krivične zakone koji tretiraju problematiku seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece.

Kako grooming započinje?

Grooming obično započinje susretom na internetu gdje se odrasla osoba lažno predstavlja, te nastoji zadobiti povjerenje djeteta tako što se doima ozbiljno zainteresiranim za ono što dijete voli ili ne voli i gdje se u svojoj komunikaciji sa djetetom spušta na njegov intelektualni nivo. Nakon upoznavanja sa djetetom, sljedeći korak uključuje diskusije seksualne prirode, a često i slanje pornografskih materijala djetetu, odnosno žrtvi. U ovim razgovorima djeca, odnosno žrtve, su „pitana ili

izmanipulirana kako bi poslala svoje nage fotografije ili snimke, te otkrila detalje o sebi putem glasovnog ili video chat-a/razgovora". Najčešće se veza završava susretom u stvarnom svijetu koji je redovito seksualne prirode, a to se čini sticanjem povjerenja žrtve, ucjenjivanjem žrtve (naročito se prijete objavljivanjem ili pokazivanjem seksualno eksplicitnih fotografija ili snimaka djeteta njegovim/hjenim roditeljima) ili njezinim zastrašivanjem (jer dijete najčešće nesvjesno otkrije mnoge informacije o sebi).

Iz dosada navedenog može se izvući i zaključak, a imajući u vidu da se ipak radi o djeci, da je izraz „timarenje“ neprimjeren i neadekvatan da objasni navedenu pojavu kojoj bi možda više odgovarali termini poput „pripremanja“, „privlačenja“ ili „namamljivanja djece“.

Sexting³

Sexting kao i grooming predstavlja jedan od novih fenomena koji se pojavio sa ekspanzijom savremenih tehnoloških mogućnosti. Kako navedeni dokument objašnjava, sexting je „sociološki gledano, negativna popratna pojava tehnološkog razvoja, ali i direktna posljedica sve veće izloženosti djece, putem različitih medija, sve eksplicitnijim seksualnim sadržajima, što dovodi do njihovog preranog sazrijevanja. Psiholozi ovaj fenomen nazivaju hiperstimulacijom djece, a on ima za posljedicu preuranjeno pokazivanje interesa za svoju ili tuđu seksualnost“.

Sexting kao pojam „prvi put se spominje 2005. godine u magazinu „Sunday Telegraph“ da bi potom o ovoj pojavi naširoko izvještavali mediji u Australiji, Novom Zelandu, Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji, a u posljednje vrijeme i u drugim zemljama“. Kao i *grooming*, *sexting* je također termin koji u jezicima Bosne i Hercegovine nije našao

³Muratbegović E., Hasanović E., „Nasilje nad djecom putem informaciono – komunikacijskih tehnologija (IKT) – Nastavni plan za obuku policijskih službenika u BiH“, Save the Children, Sarajevo 2017, godina

prigodan prevod.

Prema navodima ekspertnog tima koji je izradio „Akcioni plan za poboljšanje sistema za zaštitu od dječje pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2010-2012”, termin sexting označava „slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektroničkim putem (najčešće putem SMS-a, MMS-a, elektroničke pošte, društvenih mreža)”. Najveća opasnost i rizici sextinga su u tome što poruke takvog sadržaja obično šalju tinejdžeri jedni drugima, ne uviđajući posljedice ovakvih djela. Do sada je zabilježen nemali broj slučajeva o tome da su djevojčice svojim dečkima slale fotografije ili video -klipove na kojima su nage. Najčešće se kao sredstvo izvršenja pojavljuju mobilni telefonski aparati. Kao primjer, u navedenom dokumentu stoji: „U jednoj srednjoj školi u američkoj saveznoj državi Virđžiniji, profesor je optužen za posjedovanje dječje pornografije, a svoje obnažene fotografije poslala mu je sama učenica. Mediji, naročito američki, pisali su i o djevojčicama koje su izbačene iz škola zbog slanja slikovnih poruka seksualnog sadržaja.

Može se reći da je riječ o veoma opasnoj pojavi, koja bi, ukoliko se ne stavi pod kontrolu, mogla imati nesagledive posljedice. Djeca šaljući ovakve fotografije najčešće nisu svjesna da su to materijali koji se mogu naći svuda i koje mogu vidjeti svi, a osim toga, ove fotografije mogu poslužiti i kao oruđe za ucjenjivanje. Kada ovakve fotografije izađu na vidjelo, odražavaju se na čitav njihov budući život. „Posljednja istraživanja provedena među djecom tinejdžerskog uzrasta otkrila su zastrašujuće podatke o tome da je najmanje jedna petina, kako djevojčica, a tako i dječaka, makar jednom poslala poruku ovakvog sadržaja nekome, polovina njih doživjela je da bude recipijent ove vrste poruke, a više od tri četvrtine njih u ovome nije vidjelo nikakvu opasnost“.

Vlade širom svijeta, pa i naša, pristupile su sistemskom rješavanju ovog problema na različite načine – izmjenama i dopunama svojih krivičnih zakona, apeliranjem na bolji roditeljski nadzor i komunikaciju s djecom, a naročito jakim medijskim kampanjama i školskim aktivnostima na podizanju svijesti djece o mogućim posljedicama sextinga na njihovu budućnost.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, u svrhu generalne zaštite djece u prethodnom periodu izrađivani su Akcioni planovi za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2010-2012 i 2013-2015 sa konkretnim mjerama i radnjama.

Neke od mjera koje su realizovane i koje daju rezultate su izrada promotivnih klipova i internet stranice (www.sigurnodijete.ba) na kojoj se svi mogu upoznati sa problemima, te izvršiti anonimnu prijavu, kao i organiziranje edukativnih radionica u školama i dr.

⁴ Muratbegović E., Hasanović E., „Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo 2017. godina

Sextortion⁴

Sextortion je oblik seksualnog iskorištavanja koji se primjenjuje kao oblik ne-fizičke prisile, čiji je primarni cilj da se iznudi seksualna usluga od žrtve. Sextortion se odnosi na široku kategoriju seksualnog iskorištavanja u kojoj je zlouporaba moći sredstvo prisile, kao i na kategoriju seksualnog iskorištavanja u kojoj je sredstvo prisile sama prijetnja objavljivanjem seksualnih slika ili informacija.

Najčešći oblik ove vrste iskorištavanja je ucjena i prijetnja privatnim fotografijama i/ili informacijama. Najčešći izvor tih sredstava ucjene su društveni mediji i dijeljenje privatnih informacija i fotografija u online dopisivanjima.

Sextortion karakterizira neravnoteža moći između nasilnika i žrtve, koju počinitelj koristi da prisili tj. natjera žrtvu da udovolji seksualnim ili novčanim zahtjevima.

Primjer: Osobi sa kojom se dopisivalo, dijete je poslalo svoju kompromitirajuću fotografiju i potom ga ta osoba na razne načine ucjenjuje, najčešće pod prijetnjom da će objaviti datu fotografiju, ukoliko ne uradi ono što ona želi.

Te osobe najčešće traže još fotografija, kompromitirajućih videa i materijala koje će kasnije pretvoriti u pornografski sadržaj i koji će najvjerojatnije kasnije dalje dijeliti putem interneta. U ovakvim i sličnim slučajevima odmah je potrebno prekinuti svaki kontakt sa osobom za koju se smatra da ucjenjuje dijete, te sačuvati sve poruke, pozive, fotografije koje se mogu iskoristiti kao dokazni materijal. Ukoliko se ucjena odvija na društvenoj mreži, obvezno prijaviti i administratoru stranice.

Upozoriti ih da ni slučajno ne pristanu na nalaženje sa osobom i da ne šalju više informacija ili slika u nadi da će zlostavljač prestati sa ucjenjivanjem.

Pored naprijed opisanog načina zlouporabe vlasti ili moći, sextortion predstavlja i oblik korupcije u kojoj ljudi kojima je povjerena moć - kao što su vladini zvaničnici, sudije, profesori, osoblje za provedbu zakona i poslodavci - nastoje da iznude seksualne usluge u zamjenu za neku radnju iz okvira njihovih ovlaštenja (npr. da nešto odobre ili uskrate).

Primjeri takvih zlouporaba vlasti uključuju: vladine službenike koji traže seksualne usluge za dobivanje licence ili dozvole, nastavnika koji trguju dobrim ocjenama za seks sa studentima i poslodavci koji postavljaju seksualne usluge kao uslov za dobivanje posla.

Počinitelji i karakteristike sextortion-a:

- počinitelji se često oslanjaju na poziciju autoriteta ili uočene neravnoteže snaga, a ne na fizičko nasilje ili silu kako bi prinudili dijete na seksualne usluge, davanje novca ili robe;
- psihološka prisila uglavnom se manifestuje prijetnjom uskraćivanja određene beneficije ili prijetnjom neželjenom posljedicom ako se ne ispune zahtjevi;
- seksualna komponenta mogla bi uključiti potražnju počinitelja za bilo kojim oblikom neželjene seksualne aktivnosti, kao što su izlaganje privatnih dijelova tijela, poziranje za seksualne fotografije ili podnošenje fizičkog zlostavljanja;
- seksualna komponenta može da se ogleda u metodama koje se primjenjuju za dobivanje roba, usluga ili novca. Na primjer, počinioci od žrtve dobiju pristup slikama koje je sama sačinila, a koje su seksualnog sadržaja i potom koriste taj materijal kao ucjenu za novac;

- sextortion može uključivati prijetnju širenjem nepristojnih ličnih fotografija online ili među vršnjacima. To pak može dovesti do drugih negativnih posljedica kao što su cyberbullying koji dalje viktimizira ili nanosi štetu žrtvi tj. djetetu.

Sextortion kao krivično djelo nije izričito inkriminiran u domaćem zakonodavstvu ili u nekom od relevantnih regionalnih ili međunarodnih pravnih instrumenata koji se odnose na seksualnu eksploataciju djece. Međutim, Lanzarote Konvencija* inkriminira čin izazivanja i prisiljavanja djece da se uključe u pornografske predstave (čl. 21 (1) (a-b)) . Ista konvencija tretira i čin traženja djece za proizvodnju dječje pornografije (čl.23).

Čin uključivanja u seksualne aktivnosti s djetetom je inkriminiran ako su prisutni prinuda, sila ili prijetnja, kada ta osoba zlouporabi priznat položaj povjerenja, autoriteta ili utjecaja nad djetetom ili iskoristi posebno ranjiv položaj djeteta.

Live Stream⁵

Live streaming (prenos uživo u realnom vremenu) seksualnog zlostavljanja djece je radnja koja se odvija u realnom vremenu i nastaje kada je dijete prisiljeno da se pojavi pred internet- kamerom te da se uključi u seksualno eksplicitno ponašanje ili da bude podvrgnuto seksualnom zlostavljanju.

Ovi akti (video ili foto materijali) se zatim putem live stream-a (prenosa uživo u realnom vremenu) preko interneta prenose do počinioca ili kupca koji je platio i koji gleda ili traži određenu vrstu zlostavljanja koju bi pratio putem interneta u realnom vremenu.

kupca koji je platio i koji gleda ili traži određenu vrstu zlostavljanja koju bi pratio putem interneta u realnom vremenu.

Prestupnici i njihov *modus operandi*:

- prestupnici za gledanje zlostavljanja djece putem npr. internet-kamere (prenosa uživo) pristup dobiju uglavnom putem posrednika ili pomagača;

- „voditelji” (moderatori) su ponekad članovi porodice ili zajednice koji tjeraju dijete da nastupi pred internet-kamerom i komuniciraju namamljujući potencijalne kupce;

- počinitelj i voditelj (moderator) ili dijete dogovore tačan datum i vrijeme u kojem će se zlostavljanje održati, a počinitelj se tada prijavljuje na dogovorenu internet-adresu. Dogovori oko termina se najčešće vrše putem chat-a, e-pošte ili telefona;

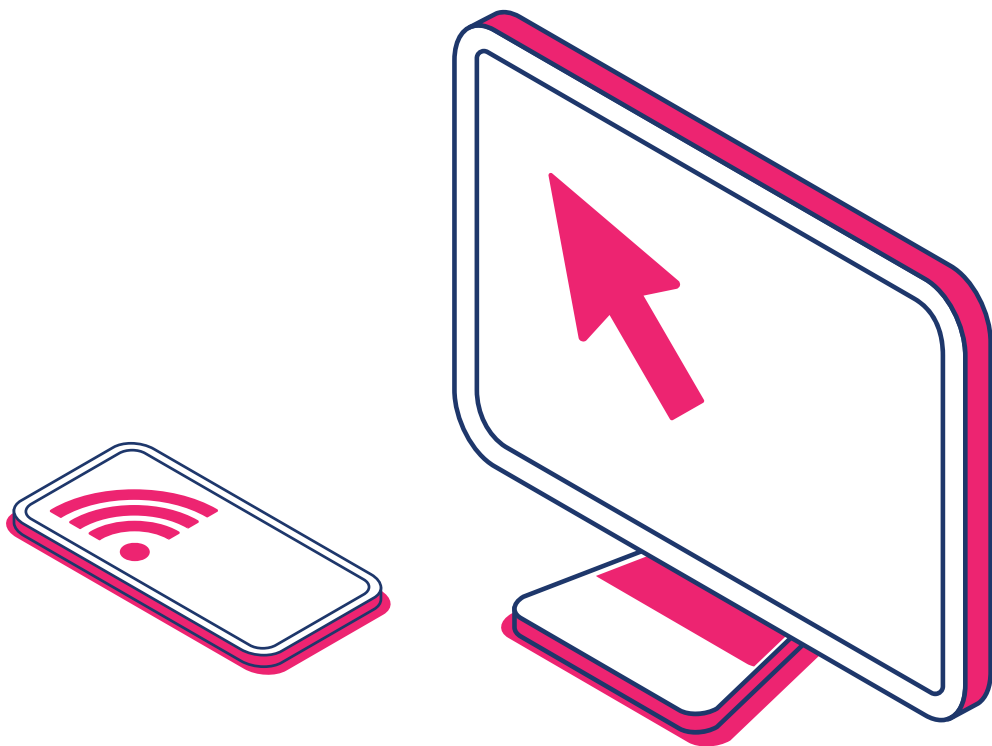
- strane uključene u zlostavljanje se dogovore o cijeni, počinitelj plati, uglavnom kroz legitimne načine platnog prometa (paypal, bitcoins i sl.). Plaćanje se vrši uglavnom u malim iznosima kako bi se spriječile sumnje u vezi sa novčanim transakcijama;

- različite platforme kao što su Skype, Facebook chat, Google talk, Viber i dr., podržavaju live stream odnosno prenos slike, zvuka, teksta u realnom vremenu (live stream) što pogoduje zlostavljanju putem interneta. Ovaj vid komunikacije omogućava prestupniku/zlostavljaču da vidi zlostavljanje u realnom vremenu i da ga usmjeri kroz chat ili glasovne funkcije u svojim seksualnim fantazijama; dr., podržavaju live stream odnosno prenos slike, zvuka, teksta u realnom vremenu (live stream) što pogoduje zlostavljanju putem interneta. Ovaj vid komunikacije omogućava prestupniku/zlostavljaču da vidi zlostavljanje u realnom vremenu i da ga usmjeri kroz chat ili glasovne funkcije u svojim seksualnim fantazijama;

- u nekim zajednicama, nivo socijalne tolerancije dopušta zločin. To se uglavnom odnosi na nekoliko faktora kao što su: siromaštvo i ograničeno razumijevanje interneta, moguće implikacije za dijete ili

sama nezakonitost tih akata. Live streaming seksualnog zlostavljanja djece u tim uvjetima može ponuditi jednostavan i brz izvor prihoda zlostavljaču.

Live streaming – prikaz seksualnog zlostavljanja djece u realnom vremenu nije eksplicitno inkriminiran kao krivično djelo u bilo kojem od relevantnih regionalnih ili međunarodnih pravnih propisa o seksualnom iskorištavanju djece. Međutim, Lanzarote Konvencija inkriminira čin zapošljavanja ili prisiljavanja djece da učestvuju u pornografskim predstavama (čl. 21 (I) (a- b), kao i namjerno prisustvo djece pornografskim predstavama (c). Šta više, inkriminira čin pomaganja poticanja i pokušaja radnji koje su inkrimirane kao oblik krivičnog djela (čl.20) u navedenoj konvenciji (čl. 24).

PREVENCIJA NASILJA

4. PREVENCIJA NASILJA

Kada se govori o nasilju, potrebno je naglasiti da osobe koje su žrtve nasilja nisu krive za to, da to ne zaslužuju, te da se isto moglo dogoditi i da se događa mnogima. Ako neko sazna da osoba trpi nasilje, to ne znači nužno da će imati loše mišljenje o njoj. Nasilno ponašanje se ne treba trpjeti jer se ono ne može ničim opravdati.

Dijete, koje je žrtva nasilja, ne smije to čuvati kao tajnu, čak i ako od osobe, koja vrši nasilje nad njom, dobiva prijetnje da ne smije nikome reći i da će biti gore ako kaže. Takve osobe prijetite jer znaju da to što čine nije uredu i boje se kazne koju mogu dobiti od odraslih. Ako dijete progovori o nasilju koje trpi, time neće pokazati svoju slabost, već snagu.

Svaki oblik nasilnog ponašanja je potrebno prijaviti najbližoj odrasloj osobi. To mogu biti roditelji, nastavnik, pedagog ili neka druga odrasla osoba od povjerenja. Odrasle osobe znaju šta treba poduzeti kako bi dijete zaštitile od daljeg nasilja.

Pored škole, institucije koje su nadležne za djelovanje u slučaju nasilja su i centri za socijalni rad i policija. Sve ove institucije su obavezne da zaštite djecu od svakog oblika nasilja.

Ako se zna da neko dijete trpi nasilje, obavezno bi to trebalo prijaviti nekoj odrasloj osobi od povjerenja.

Kako se zaštititi od nasilja vršnjaka?

- dijete neke svađe treba pokušati samo riješiti tako što će direktno reći vršnjaku da ga boli ili vrijeđa to što radi i zamoliti ga da prestane s tim;
- može ga i upozoriti da će ga prijaviti nekoj odrasloj osobi ako ne prestane;
- podrška roditelja ili neke druge odrasle osobe od povjerenja je jako

važna te stoga treba uvijek podijeliti s njima svoju uznemirenost;

- na nasilje se ne uzvraća nasiljem;
- ne treba izbjegavati školu jer se time ne rješava problem, a i zaostaje se u gradivu;
- dijete se treba povjeriti pedagogu ili psihologu škole jer su oni tu da mu pomognu;
- ako je poznato da neko dijete trpi nasilje, potrebno je to prijaviti roditeljima, pedagogu, nastavniku ili nekoj drugoj odrasloj osobi od povjerenja.

Kako se zaštititi od nasilja u digitalnom okruženju?

Internet ima mnogo pozitivnih strana, ali također sa sobom nosi i neke rizike. Ako osoba doživljava nasilje u digitalnom okruženju, možda će poželjeti nestati s interneta tako što će obrisati određene aplikacije. Međutim, izbjegavanje interneta nije dugoročno rješenje. To može poslati pogrešnu poruku onima koji vrše nasilje i tako potaknuti njihovo neprihvatljivo ponašanje. Da bi nasilje u digitalnom okruženju prestalo, od velike je važnosti prijaviti osobu koja to radi.

Nekoliko savjeta kako se osoba može zaštititi od nasilja u digitalnom okruženju:

- biti oprezan i promišljen prilikom dijeljenja podataka na internetu;
- voditi računa o sadržajima koji se dijele na društvenim mrežama;
- tuđi podaci, kao što su brojevi mobitela, fotografije, email adrese i slično, nikada se ne dijele bez znanja te osobe;
- šifru ne treba govoriti nikada nikome, osim roditeljima;
- ne odgovarati na poruke koje se dobiju s nepoznatog broja;
- dijete ne treba odgovarati ni na poznate brojeve, ako se zbog sadržaja poruke osjeća neugodno ili loše;

- na internet, čak ni u email-u, ne stavljati ništa što dijete ne želi da njegovi prijatelji iz razreda vide;
- treba uvijek biti pažljiv i obazriv prema drugima; razmišljati o mogućim posljedicama;
- prije nego što dijete pošalje poruku, treba razmisliti kako bi ono reagovalo na nju;
- ako dijete dobije poruku/poziv neprimjerenog sadržaja ili ako je izloženo nasilju, potrebno je sačuvati dokaze- poruke, snimak ekrana, podatke o datumu, vremenu i sadržaju poruke/poziva ili iste zapisati.
- dijete treba biti upoznato sa alatima zaštite koje ima na raspolaganju (mogućnost prijavljivanja, blokiranja osobe na društvenim mrežama i drugim platformama);
- sadržaj koji se jednom pošalje ili objavi na internetu se više ne može kontrolisati.reagovalo na nju;
- ako dijete dobije poruku/poziv neprimjerenog sadržaja ili ako je izloženo nasilju, potrebno je sačuvati dokaze- poruke, snimak ekrana, podatke o datumu, vremenu i sadržaju poruke/poziva ili iste zapisati.
- dijete treba biti upoznato sa alatima zaštite koje ima na raspolaganju (mogućnost prijavljivanja, blokiranja osobe na društvenim mrežama i drugim platformama);
- sadržaj koji se jednom pošalje ili objavi na internetu se više ne može kontrolisati.

The image features a solid blue background. In the center is a large pink circle. Inside this circle, the text "KAKO ORGANIZOVATI RADIONICU?" is written in white, bold, uppercase letters. The text is arranged in three lines: "KAKO" on the top line, "ORGANIZOVATI" on the middle line, and "RADIONICU?" on the bottom line. On either side of the pink circle, there are large, yellow, stylized curly brackets that extend from the top to the bottom of the circle, framing the central text.

**KAKO
ORGANIZOVATI
RADIONICU?**

5. KAKO ORGANIZOVATI RADIONICU?

5.1. VRŠNJAČKI EDUKATOR? KO SAM JA?

Uloga vršnjačkog edukatora se u mnogome razlikuje od uloge običnog učitelja ili edukatora. Odgovornosti dobrog vršnjačkog edukatora su sljedeće:

- a) Omogućavanje procesa;
- b) Stvaranje atmosfere;
- c) Postavljanje problema;
- d) Ohrabrivanje procesa u kojem će se pronaći uzroci i rješenja;
- e) Pomaže grupi da, što je moguće više, otkrije sama;
- f) Uspostavljanje procesa za planiranje aktivnosti.

Fokus vršnjačke edukacije više je usmjeren na učenje prije nego na podučavanje. Dobar vršnjački edukator treba da nastoji da učesnici iz grupe kroz radioničarske i interaktivne aktivnosti sami uče, ali i da otkrivaju svoje potencijale te tako učestvuju u zajedničkom učenju. U vršnjačkoj edukaciji ne bi trebalo da postoje već zadati zaključci i rješenja, niti treba da se usvojena rješenja karakterišu jednostrano i kao apsolutna istina. Uloga vršnjačkog edukatora je da pomaže učesnicima da međusobno uče, otkrivaju, djeluju i pridobijaju nove informacije.

Zajedničko učenje je glavni fokus svake od radionica. Vršnjački edukator takođe treba da posjeduje sljedeće osobine:

- Biti kreativan, sposoban primjećivati, prijateljski raspoložen, sposoban povezivati;
- Vrednovanje inkluzivnosti/uključenosti;
- Stvoriti odgovarajuće uslove za rad

- Zajedno s grupom kreirati grupnu dinamiku i klimu rada;
- Dozvoliti svima da govore;
- Kritički analizirati probleme do kojih dođe;

- Biti spreman prilagoditi se situaciji;
- Poznavati alate na raspolaganju i
- Odnositi se prema svim učesnicima s poštovanjem i dostojanstvom.

5.2. VOĐENJE RADIONICA

Prilikom vođenja radionica, bitno je obratiti pažnju na određene faktore koji utiču na funkcionalnost i doseg same radionice:

- **prostor** – pripremite prostor tako što ćete postaviti stolice u krug (ili po potrebi);
- **tačnost** – dolazite uvijek na vrijeme na radionicu. Imajte toleranciju od 15 minuta za učesnike koji dolaze prvi put;
- **vremenski plan radionice** – pripremiti agendu/dnevni red kojom je potrebno predvidjeti vrijeme trajanja planiranih aktivnosti;
- **način predstavljanja** – pomaže uspostavljanju pozitivne atmosfere; ukoliko ste srdačni, opušteni i prijateljski nastrojeni, učesnici će se osjećati opuštenije i spremnije za rad, takođe, upoznavanje učesnika (ukoliko se međusobno ne poznajete) može da doprinese ljepšoj i otvorenijoj atmosferi za rad;
- **osnovna pravila ponašanja** – prije prve radionice, potrebno je zajedno sa učesnicima donijeti neka važna zajednička pravila koja, nakon što se donesu, moraju biti poštovana od strane svakog za vrijeme trajanja čitave edukacije. Način na koji se pravila mogu donijeti jeste polaran: „Šta hoćemo?“ i „Šta nećemo?“ Pravila isključivo zavise od učesnika edukacije, ali u nastavku ćemo navesti neke primjere koji mogu biti pravila:
 - Bićemo iskreni i otvoreni;
 - Saslušaćemo svačije mišljenje i onda kada se s njim ne slažemo - svako mišljenje je važno;
 - Kada nam nešto nije jasno, pitat ćemo- nema „glupih“ pitanja, iz svega učimo; o Uzajamno ćemo se ophoditi sa uvažavanjem i poštovanjem i koristit ćemo prijateljski ton i primjeren rječnik;
 - Aktivno ćemo učestvovati u aktivnostima i diskusijama
 - Poštovat ćemo dogovoreno vrijeme odmora, početka i završetka radionice. o Poštovat ćemo i cijeniti iskustvo svakog učesnika;
 - Ne osuđivati učesnike;
 - Aktivno ćemo slušati jedni druge;
 - Poštovaćemo sva dogovorena pravila.
- **evaluacijski ili zaključni dio radionice** – jednako važan korak radionice je i njen kraj. Ukoliko se ne odvija na odgovarajući način učesnici će otići bez osjećaja da su nešto uradili ili naučili. Evaluacija daje priliku učesnicima da izraze svoje stavove, mišljenja i zaključke o obrađenoj temi, edukatoru i tehničkom dijelu organizacije radionice. Takođe, ona služi edukatoru i organizatoru da procijeni uspješnost radionice.

5.3. DETALJNI PLANovi I SMJERNICE ZA RADIONICE

U nastavku su vam predstavljeni detaljni planovi za implementaciju radionica koje možete kombinovati i prilagođavati u zavisnosti od situacije, broja učesnika i ostalih faktora koji mogu uticati na organizaciju i izvođenje radionice. Svaka od predloženih radionica se sastoji od četiri dijela:

- uvoda, koji služi za upoznavanje i opuštanje učesnika/ca, u kojem je bitno stvoriti pozitivnu atmosferu i prijateljsku interakciju među učesnicima radionice;
- centralni dio radionice, u kojem se kroz određene aktivnosti obrađuje glavna tema radionice;
- završni dio radionice, u kojem se učesnici kroz određene aktivnosti opuštaju i donose zaključke u vezi sa temom radionice
- evaluacija radionice, kroz koju se procijenjuje uspješnost radionice.

PRIJEDLOG RADIONICE 1

Upoznavanje i očekivanja

Cilj: Upoznati se sa učesnicima, razumjeti i postaviti očekivanja, razviti grupnu dinamiku, kreirati opuštenu i otvorenu atmosferu za rad

Materijal: Papirići s uputama za razmještanje stolica, A4 papiri, flomasteri, flipchart, markeri, krep traka, olovke, stikeri, tri lopte.

Vrijeme trajanja radionice:

Aktivnost	Trajanje	Potrebni materijali
1. Dobacivanje lopte	15 min	Tri lopte
2. Redoslijed	10 min	
3. Portet u paru	35 min	Prilog 1, A4 papiri, flomasteri
4. Stolice	5 min	Papirići s uputama
5. Grupna pravila	15 min	Flipchart, markeri
6. Tihi ubica	10 min	Papiri sa smjernicama
7. Evaluacija	5 min	
Total:	95 min	

Aktivnost 1 „Bacanje lopte“

Cilj: Međusobno upoznavanje učesnika

Materijal: Tri lopte manje veličine

Vrijeme: 15 minuta

Upute za edukatore/ice:

Uzmete jednu loptu i bacite je nekom od učesnika/ca prozivajući njegovo/njezino ime. Onaj ko dobije loptu ima zadatak da također proslijedi loptu drugom učesniku/ici, ali pri tome pazite da ne sjedi/stoji pored Vas, izgovarajući njegovo/njezino ime. Kada su svi dobili loptu, odnosno kada se prošao jedan krug, loptu treba da vratite osobi od koje ste ju dobili. Poslije dodajete još jednu loptu u igru, te tada imate dvije lopte. Pri tome pratimo kakva je koncentracija u odnosu na broj lopti. Na kraju uvodimo treću loptu i ponavljamo zadatak.

Napomena: *Ova aktivnost zahtijeva ili da učesnici/ce poznaju imena jedni drugima, ili da imaju vidljive oznake imena.*

Aktivnost 2 „Redoslijed“	
Cilj:	Timski rad u prepoznavanju karakteristika grupe
Vrijeme:	10 minuta
Upute za edukatore/ice:	
<p>Sljedeća vježba vezana je za upoznavanje karakteristika pojedinih članova grupe. Zadatak učesnika je da se poredaju u liniju poštujući jedan od mogućih kriterija. Vježba se izvodi u tišini, bez govora, ali im možete saopštiti da se mogu služiti neverbalnim signalima. Kriteriji na osnovu kojih se izvodi vježba su:</p> <ol style="list-style-type: none"> <i>Poredajte se abecednim redom (može i azbučnim) prema početnom slovu svoga imena;</i> <i>Poredajte se abecednim redom prema početnom slovu svoga prezimena;</i> <i>Poredajte se u odnosu na broj cipela koje nosite</i> <i>Poredajte se prema datumu i mjesecu rođenja;</i> <i>I za kraj, poredajte se prema tome koliko vam je drago što ste danas ovdje</i> 	

Aktivnost 3 „Portret u paru“	
Cilj:	Detaljno prezentirati ko su oni, njihove jake i slabe strane
Materijal:	Olovke, flomasteri, papiri A4, (plakat sa portret-pitanjima)
Vrijeme:	35 minuta
Upute za edukatore/ice:	
<p>Učesnike podijelite u parove. Parovi se formiraju na osnovu sljedećih kriterija (ukoliko je moguće): muško i žensko idu u različite razrede; različita odjeljenja; imaju različite interese; ima sestru, ima brata.</p> <p><i>Faza 1:</i> Kad su formirali parove, pozovete učesnike da se izdvoje na neko mjesto gdje će raditi zajedno. Potom učesnicima podijeliti po jedan papir A4 formata. Zadatak učesnika je da crtaju portret svog/svoje partnera/ice onako kako ga/ju vide. (5 minuta)</p> <p><i>Faza 2:</i> Kad su završili s crtanjem, crteže trebaju uručiti partnerima koje su crtali. Zadatak učesnika je da na portretima upišu svoje odgovore na postavljena pitanja. (Pokazati plakat koji se nalazi u prilogu) (7minuta)</p> <p><i>Faza 3:</i> U parovima je poželjno razgovarati šta je zajedničko, a šta drugačije među onim što je navedeno kroz portrete odgovarajući na pitanja. (5 minuta)</p> <p><i>Faza 4:</i> Kada su razgovarali, dajmo im zadatak da osmisle način na koji će se predstavljati ostalim učesnicima- dati osvrt na njihove sličnosti i razlike. (3 minute)</p> <p><i>Faza 5:</i> Predstaviti se ostalim članovima grupe, kao par. (Po 1,5 minut)</p> <p><i>Pitanje za evaluaciju/zaključak:</i> Šta vam je bilo zanimljivo saznati o vašem partneru/ki?</p>	

Plakat sa portret pitanjima treba da sadrži sljedeća pitanja:

1. Kako se zoveš?
2. Koje su tvoje tri najbolje osobine?
3. Koje su to tvoje mane?
4. Tvoje omiljeno jelo?.
5. Koju vrstu muzike slušaš?
6. Treniraš li nešto?
7. Jesi li zaljubljen/a?

Napomena:	<i>Budite slobodni da dodate još pitanja za koja mislite da bi mogla biti zanimljiva.</i>
------------------	---

Aktivnost 4 „Stolice“

Cilj:	Ispitati sposobnost rada u stresnim i frustrirajućim situacijama
--------------	--

Materijal:	Napisane upute na onoliko papira koliko ima učesnika.
-------------------	---

Vrijeme:	5 minuta
-----------------	----------

Upute za edukatore/ice:

Uputa 1- poredaj stolice pored vrata

Uputa 2- poredaj stolice u krug

Uputa 3- poredaj stolice pored prozora

Uputa 4- poredaj stolice do zida

Učesnicima podijelite papiriće s uputama. Zamolite ih da ne čitaju upute dok ih svi ne dobiju.

Kada ih svi dobiju, zamolite učesnike da pročitaju upute i rade prema njima.

Pitanja za diskusiju:

1. Kako ste se osjećali dok ste ovo radili?
2. Mislite li da se moglo drugačije uraditi?
3. Šta vam je predstavljalo problem?

Aktivnost 5 Grupna pravila

Cilj:	Ukazati na vezu između očekivanja, vlastitog ponašanja, pravila i funkcioniranja cijele grupe
--------------	---

Materijal:	Post-it papiri, flipchart papir, markeri, krep-traka
-------------------	--

Vrijeme:	15 minuta
-----------------	-----------

Upute za edukatore/ice:

Podijelite učesnike na manje grupe. U maloj grupi se dogovorite koja pravila je moguće izvući iz ovoga te zašto. Svaka grupa neka napiše po pet pravila na papire koje ste im dali. U međuvremenu se dogovorite ko će pisati, a ko prezentirati. Nakon toga neka svaki predstavnik grupe izađe i predstavi koja pravila je njegova grupa navela da treba poštovati.

Nakon što navedete pravila zalijepite ih na veliki plakat postavljen ispred vas. Svaki sljedeći predstavnik/ica neka pokuša pronaći slično pravilo i neka ga samo stavi ispod.

Napomena:	Ako želite cjelovita pravila možete dodati neka pitanja jer se prethodna aktivnost odnosi samo na komunikaciju. Pitanja mogu biti vezana za: očekivanja od voditelja, učesnika, ali i samog sebe u odnosu na to kako se trebamo ponašati kako bi učenje bilo ugodno i uspješno.
------------------	---

Aktivnost 6 „Tihi ubica“

Cilj:	Opustiti se nakon rada
--------------	------------------------

Vrijeme:	10 minuta
-----------------	-----------

Upute za edukatore/ice:

Za kraj ćete odigrati još jednu igricu koja zvuči zaista opasno, ali nije takva. Zove se „Tihi ubica“. Igra se tako što ćete svi stati u krug. Potom će svako od vas iz ruke edukatora/ke uzeti papirić na kojem piše uloga koju ćete igrati te na koji način ćete je igrati. Uloge su: ubica, policajac i građani. Na znak ćete se početi kretati po prostoriji. Zadatak tihog ubice je da namigne nekome tako da ga niko osim te osobe ne vidi. Građanin, kojem ubica namigne, nakon nekoliko sekundi mora čučnuti. Zadatak policajca jest pokušati ustanoviti ko je tihi ubica te ga uhapsiti. Kada posumnja ko je ubica treba reći: „STOP!“ i njegovo ime. Ukoliko policajac pogodi ko je „ubica“, birate novog ubicu, ako ne, igra se nastavlja dok se ne otkrije ko je ubica.

Aktivnost 7 Evaluacija

Vrijeme:	5 minuta
-----------------	----------

Upute za edukatore/ice:

Zamolite svakog učesnika da u jednoj rečenici opiše kako se trenutno osjeća, nakon završene sesije. Takođe, možete imati i pismene vrste evaluacija koje mogu biti anonimne. Učesnici mogu da ocijene vaš rad, ali i obim onoga što su naučili. Pozdravite učesnike i zahvalite im se.

PRIJEDLOG RADIONICE 2

Šta je nasilje?

Cilj: Definirati nasilje i identifikovati različite tipove nasilja kod mladih i nad djecom

Materijal: Flipchart papir, markeri, kopije studije slučaja

Vrijeme trajanja radionice: 80 minuta

Aktivnost	Trajanje	Potrebni materijali
1. Vjetar duva	10 min	Papir sa izjavama
2. Definicija nasilja	10 min	Flipchart, papiri A4, markeri/olovke
3. Vrste nasilja	25 min	Papiri, olovke
4. Diskusija, studija slučaja	20 min	Studije slučaja
5. Beng, beng	10 min	
6. Evaluacija	5 min	
Total:	80 min	

Aktivnost 1 „Vjetar duva“

Materijal: Papir sa izjavama

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

Svi učesnici treba da sjede na svojim stolicama koje su poredane u krug. Edukator/ka treba da stoji u sredini i objasni pravila ove igre. Osoba koja stoji u sredini (prvo je to edukator ili edukatorica) govori rečenicu sljedećeg sadržaja: „*Vjetar duva za sve one koji...* (ovdje dodaje neku osobinu)“. Primjer: „*Vjetar duva za sve one koji vole crvenu boju!*“ Osobe koje se slažu ili afirmišu sa izjavom moraju da ustanu i pronađu sebi drugo mjesto/dругu stolicu. To može biti bilo koja stolica u krugu osim prve dvije, jedna sa lijeve, druga sa desne strane. Osoba koja ne pronađe slobodno stolicu i ostala je u krugu govori istu rečenicu sa nekom drugom osobinom ili izjavom. Igra traje dok svi učesnici ne budu bar po jednom u sredini kruga. Edukator može nakon par prvih krugova ubaciti izjave koje su relevantne temi radionice, odnosno nasilju, kao na primjer: „*Vjetar duva za sve one koji su vidjeli nasilje*“, „*Vjetar duva za sve one koji znaju nabrojati neke vrste nasilja*“, „*Vjetar duva za sve one koji znaju šta je vršnjačko nasilje*“, itd.

Aktivnost 2 „Definicija nasilja“

Materijal: Flipchart, papiri A4, markeri/olovke

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

Nakon što ste zagrijali i otvorili učesnike prethodnom igricom, podijelit ćete svakom učesniku po jedan A4 papir na kojem oni treba da nacrtaju ono na šta ih asocira pojam nasilja. Dajte im otprilike 3-5 minuta. Kada završe sa crtežima, neka svako od njih verbalno kaže šta za njih predstavlja nasilje, a vi dijelove tih definicija pišite na velikom flipchart papiru. Razgovarajte sa učesnicima o nekim od zajedničkih elemenata u njihovim odgovorima, kao i o nekim jedinstvenim stavovima. Budite slobodni da zajedno dođete da zaključka da nema jedinstvene definicije.

Aktivnost 3 „Vrste nasilja“

Materijal: Papiri, olovke

Vrijeme: 25 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zajedno sa učesnicima tokom prethodne aktivnosti treba da predete vrste nasilja koje prepoznajemo. Budite otvoreni da čujete ostale sugestije i da na flipchart napišite različita mišljenja o tome šta se može klasifikovati kao nasilje. Neki od ponuđenih odgovora mogu biti: fizičko nasilje, emocionalno nasilje, seksualno nasilje, vršnjačko nasilje, zanemarivanje djeteta i nasilje u digitalnom okruženju. Kada budete imali lijepo posložene vrste nasilja na jednom flipchart papiru, podijelit ćete učesnike u grupe. Broj grupa zavisi od broja vrsta nasilja koje ste naveli. Svaka grupa pojedinačno će imati zadatak da kroz skeč koji ne treba da traje duže od 2-3 minuta predstavi svaku navedenu vrstu nasilja. Objasnite učesnicima da treba da budu kreativni i opušteni. Takođe, postavite određena pravila koja se odnose na postavljanje scena koje ne uključuju realno prikazivanje fizičkog nasilja. Dajte svim grupama 10 minuta pripreme. Na kraju predstavljanja svake grupe, postavljajte pod pitanja, kao npr: „Kako ste se osjećali u ulogama?“ Mislite li da ste vjerodostojno predstavili određenu vrstu nasilja?“ "Koja je to najgora vrsta nasilja“, itd. Na kraju vježbe se zahvalite učesnicima.

Aktivnost 4 Diskusija, studije slučaja

Materijal: Studije slučaja

Vrijeme: 20 minuta

Upute za edukatore/ice:

Ova aktivnost se praktično nastavlja na prošlu u formi diskusije o slučajevima koje su u kratkim scenama iz prošle aktivnosti, učesnici prikazali. Pitanja koja edukatori/ice mogu postavljati tokom diskusije su sljedeća:

Šta prouzrokuje nasilje u porodicama? Šta prouzrokuje vršnjačko nasilje? Kakvo nasilje podrazumijeva zanemarivanje djeteta? Koliko teško je fizičko ili emocionalno nasilje?

Slobodno ohrabrite i učesnike da postavljaju pitanja. Tokom ove aktivnosti možete koristiti i sljedeće studije slučaja koje možete pročitati pred grupom i o istim diskutovati.

Studija slučaja 1 – Zanemarivanje djeteta

Tea je bila nova djevojčica u razredu. Svima je bila neobična i upadljiva. Imala je dugu, neurednu kosu, nije imala odjeću za fizičko, izgledala je tužno i bila je mršava. Ponekad je imala i neprijatan miris. Učenje joj baš i nije dobro išlo. Jednom prilikom, nekoliko dječaka iz razreda su je počeli zadirkivati i rugati joj se, govoreći joj da nema pojma, da je glupa i da smrdi. Kasnije smo saznali da je Tea živjela sa majkom koja je bolesna i nezaposlena. Takva situacija ne dozvoljava joj da se posveti Tei.

Studija slučaja 2 – Fizičko nasilje

Denis je bio dječak iz komšiluka i stalno je sa svojim drugarima igrao fudbal na obližnjem terenu. Ono što ga je izdvajalo od drugih jeste njegov slojeviti stil oblačenja. Naime, bilo je ljeto, a on je dolazio u trenerci i majici dugih rukava. Jednog puta, Sara, njegova prijateljica upitala ga je zašto nosi toplu odjeću, iako je ljeto i on je, malo oklijevaći ipak odlučio da joj se povjeri. Podigao je trenerku i Sara je uspjela da vidi njegove modrice po tijelu. Ispričao joj je kako ga njegov tata tuče.

Studija slučaja 3 – Emocionalno nasilje

Djevojčica Šejla ja imala veoma strogog nastavnika iz matematike. Kod njega niko nije zaslužio peticu. Stalno je galamio na učenike i zbog toga su se djeca bojala i još više griješila! Kada bi Šejla pogriješila, nastavnik bi joj rekao kako je glupa, da nikad neće naučiti i da nikad neće završiti školu! „Ti ćeš biti propalica! Eto!“ Zbog ovoga je Šejla bila veoma tužna i zabrinuta.

Napomena: *U poglavlju možete pronaći još primjera koje možete iskoristiti i prilagoditi. Svaku od ovih studija možete, zajedno sa učesnicima/cama, pretvoriti u scene i tako tražiti zajednička rješenja i zaključke*

Aktivnost 5 „Beng, beng“

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

Nakon prethodnih vježbi koje su zahtijevale malo više ozbiljnosti i koncentracije, ovom vježbom možete opustiti učesnike. Svi učesnici treba da stojeći formiraju krug. Objasniti učesnicima pravila igre. Svi treba da se dobacuju imaginarnom loptom. Tu loptu, moguće je

dobaciti na tri načina. Prvi je dobacivanje lopte desnom rukom usmjerujući je prema osobi kojoj se želi dobaciti. Prilikom poteza ruke, bitno je i ispustiti zvuk „beng!“. Beng način je dozvoljeno dobaciti svim osobama, osim prvoj osobi sa lijeve i desne strane. Drugi način dobacivanja je pomoću usmjeravanja obje ruke i ispuštajući uzvik „ššššššš“. Ovako je dozvoljeno loptu dobaciti samo osobama pored sebe, jednoj sa lijeve, i drugoj sa desne. Treći i posljednji način dobacivanja je vraćanje lopte osobi koja vam je prvobitno poslala loptu. Potez je dizanje obje ruke u vazduh izgovarajući, pritom zvuk „boiiiing“. Boing možete da vratite svima. Bitno je da se potezi kombinuju kako bi igra dobila na dinamici i atraktivnosti.

Aktivnost 7 „Evaluacija“

Vrijeme:

5 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zamolite svakog učesnika da u jednoj rečenici opiše kako se trenutno osjeća, nakon završene sesije. Takođe, možete imati i pismene vrste evaluacija koje mogu biti anonimne. Učesnici mogu da ocijene vaš rad, ali i obim onoga što su naučili. Pozdravite učesnike i zahvalite im se.

PRIJEDLOG RADIONICE 3

Vršnjačko nasilje

Cilj: Kategorisati i prepoznati oblike vršnjačkog nasilja, prepoznati razne identitete i diskriminaciju

Materijal: Flipchart papir, markeri, kopije studije slučaja

Vrijeme trajanja radionice: 70 minuta

Aktivnost	Trajanje	Potrebni materijali
1. Masaža	5 min	
2. Statue	10 min	
3. Moj predmet	10 min	različiti predmeti (olovka, traka, flomaster, torbica)
4. Ja sam neko drugi	20 min	stiker papiri, olovke
5. Linija diskriminacije	20 min	papiri sa napisanim ulogama
6. Kiša	5 min	
7. Evaluacija	5 min	
Total	75 min	

Aktivnost 1 „Masaža“

Vrijeme: 5 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zamolite učesnike da stanu u krug, ali tako da svi gledaju jedni drugima u leđa. Pitajte grupu da li se osjeća dovoljno opušteno i da li je okej da dodiruju jedni druge. Ako je odgovor afirmativan, zamolite učesnike da masiraju osobu ispred sebe. Dok traje masaža, zamolite ih da razgovaraju o tome kako se osjećaju danas, da li treba usporiti ili ubrzati masažu, itd. Možete mijenjati raspored učesnika, ali i ne morate. Nakon vježbe, zahvalite se učesnicima.

Aktivnost 2 „Statue“

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zamolite grupu da se kreće po prostoriji, lagano zamahujući rukama i lagano opuštajući glave i ramena. Nakon nekog vremena uzvikujte riječ. Grupa se mora oblikovati u statue

koje opisuju tu riječ. Na primjer, edukator/ica više "mir". Svi učesnici moraju odmah, bez razgovora, usvojiti poze koje pokazuju šta za njih znači „mir“. Pokušajte u toku vježbe koristiti pojmove i riječi koje su relevantne za temu koju obrađujete. To mogu biti riječi: nasilje, ljubav, bijes, prijateljstvo, poštovanje, itd. Ponovite vježbu nekoliko puta. U zavisnosti od dinamike grupe i njihovog reagovanja na vježbu, možete je i produžiti tako što ćete zamoliti učesnike da od neke od statua naprave čitavu dramsku scenu.

Aktivnost 3 „Moj predmet“

Materijal: različiti predmeti (olovka, traka, flomaster, torbica)

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

U sredinu prostorije edukator/ica stavi različite predmete (neka bude isti ili veći broj predmeta nego učesnika) te zamoli učesnike da ih promotre i razmisle koji predmet nešto govori o njima. Na znak učesnici uzimaju predmete. Svaki učesnik/ica u krugu ukratko ispriča zašto je izabrao/la baš taj predmet i šta on govori o njemu/njoj. Oni koji nisu dobili predmet koji su izabrali postavimo pitanje o tome kako se osjećaju i koliko su zadovoljni drugim izborom.

Aktivnost 4 „Ja sam neko drugi“

Materijal: stiker papiri, olovke

Vrijeme: 20 minuta

Upute za edukatore/ice:

Svakom učesniku edukator/ica podijeli 5-7 papirića sa zadatkom da na svaki od njih napišu po jedan odgovor na pitanje "Ko sam ja", uz napomenu da pišu svoje uloge ne opis karakteristika. Primjeri mogu biti: dijete, ćerka bogatih roditelja, ćerka siromašnih roditelja, najbolji učenik u odjeljenju, fudbaler, gejmer, košarkaš, umjetnik i druge. Nakon što svaki učesnik/ica napiše različite identitete, zamolite ih neka odvoje one koje su im prioriterniji ili bitniji od onih koji su manje. Poslije toga ih zamolite da pročitaju naglas svoje identitete i onda pokrenite otvorenu diskusiju.

Prijedlog pitanja za razgovor:

- *Kojih ste se sve identiteta sjetili?*
- *Koji su vam više, a koji manje važni?*
- *Čega se ne bi nikako htio/htjela odreći?*
- *Koji su nam identiteti promjenjivi a koji su trajniji?*
- *Što određuje koji nam je identitet jako važan?*
- *Ima li identiteta koje često ismijavamo ili im se rugamo?*
- *Gajimo li diskriminaciju prema određenim identitetima? Zašto?*

Aktivnost 5 „Linija diskriminacije“

Materijal: papiri sa napisanim ulogama

Vrijeme: 20 minuta

Upute za edukatore/ice:

Na papire treba da pripremite određene uloge (poželjno je da broj uloga bude u skladu s broj učesnika, ali i ne mora). Uloge mogu biti: *učenica bogatih roditelja, popularni učenik sportista, mladi Rom koji ima problema u porodici, povučena učenica iz škole sa čudnim stilom oblačenja, dječak invalid, siromašna učenica, učenik koji je trpio vršnjačko nasilje*, itd. Uloge treba da budu raznovrsne. Svako od učesnika/ica treba da nasumično izabere jednu od uloga i ne smije je otkrivati drugima. Sve učesnike zamolite da stanu u jednu liniju na jednom kraju prostorije. Kažete im da ćete sada čitati obavještajne rečenice i ako se njihove uloge slažu sa tim rečenicama neka naprave korak naprijed. Dakle, jedna rečenica, jedan korak. Ako se ne slažu sa rečenicom, neka ostanu gdje jesu.

Rečenice mogu biti sljedećeg sadržaja:

1. *Imam nesmetan pristup obrazovanju.*
2. *Niko me ne diskriminira na osnovu mojih nedostataka.*
3. *Imam mnogo drugara i svi me vole i poštuju.*
4. *Mogu nesmetano da izlazim u grad.*
5. *Niko me ne zadirkuje u školi.*
6. *Nastavnici me smatraju jednakim sa ostalima.*
7. *Imam izbor šta ću biti u životu.*
8. *Nije me sramota svoga izgleda.*
9. *Mogu nesmetano da dajem svoje mišljenje, bez da me iko sputava.*
10. *Nikad nisam trpio vršnjačko, niti bilo koje drugo nasilje.*
11. *Nisam bio meta napada na internetu.*
12. *Nisam bio tema kvizova ili online anketa.*
13. *Nisam bio predmet ismijavanja ili ponižavanja.*

Nakon što završite sa rečenicama, zamolite učesnike da dobro osmotre gdje stoje. Pitajte ih koje su uloge imali, kako se osjećali u tim ulogama i da li su prepoznali diskriminaciju. Budite slobodni da otvorite diskusiju o nasilju i kako se mogu osjećati osobe koje trpe nasilje. Pričajte sa učesnicima o nasilju kao odgovoru na nasilje. Mogu li nasilnici biti takvi jer je neko drugi bio nasilan prema njima?

Aktivnost 6 „Kiša“

Vrijeme: 5 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zamolite učesnike da stojeći formiraju krug. Neka budu blizu jedni drugih. Ova vježba je audio simulacija ljetnje kiše i pomaže učesnicima da se u isto vrijeme koncentrišu i opuste. Edukator/ica treba da stoji na početku kruga i treba da započne igru. Započinje je tako što dlanovima ruku pravi jednostavan zvuk, kao da pere ruke. Osoba sa desne strane edukatora/ice ponavlja taj zvuk nakon 3 sekunde, pa onda osoba pored nje i sve tako lančano dok opet ne dođe do edukatora/ice. Svi sve vrijeme zadržavaju taj pokret i zvuk. Edukator onda počinje pucketati prstima. Svi ostali ga počinju pratiti na isti način kao i kod

prethodnog zvuka. Dakle, ne svi odjednom, nego postepeno, jedno po jedno. Kada taj zvuk obiđe čitav krug, edukator postavlja novi, tako što dlanovima udara od noge. Svi ga prate na isti način. Posljednji zvuk je skakutanje nogama od pod. Isti način kao i svi prethodni. Bitno je ponoviti igru više puta, dok svi učesnici ne shvate poentu i korake. Djeluje teško, ali je prezanimljiva.

Aktivnost 7 „Evaluacija“

Vrijeme: 5 minuta

Upute za edukatore/ice:

Zamolite svakog učesnika da u jednoj rečenici opiše kako se trenutno osjeća, nakon završene sesije. Takođe, možete imati i pismene vrste evaluacija koje mogu biti anonimne. Učesnici mogu da ocijene vaš rad, ali i obim onoga što su naučili. Pozdravite učesnike i zahvalite im se.

PRIJEDLOG RADIONICE 4

Cyberbullying

Cilj: *Identifikovati nasilje na internetu, kao i mjere zaštite, te kako ono utiče na razvoj tinejdžera.*

Materijal: *kesa voćnih bombona, studije slučaja, flipchart, klupko konopca, banana*

Vrijeme trajanja radionice: 65 – 70 minuta

Aktivnost	Trajanje	Potrebni materijali
1. Bombon zajedništvo	10 min	Kesa voćnih bombona
2. Dvije strane	30 min	studije slučaja, flipchart
3. Mreža	10 min	klupko konopca
4. Pogodi ko sam	10 min	Bilo kakav predmet koji može stati u ruku
5. Selfie	5 min	mobilni telefoni učesnika
6. Evaluacija	5 min	
Total:	70 min	

Aktivnost 1 „Bombon zajedništvo“

Materijal: Kesa voćnih bombona

Vrijeme: 10 minuta

Upute za edukatore/ice:

Postavite otvorenu kesu bombona (možete ih staviti i u neku činiju) na sredinu kruga. Zamolite učesnike da uzimaju onoliko bombona koliko im kažete po krugovima. Prvi krug neka uzmu po jednu bombonu svi koji aktivno koriste fejsbuk. Drugi krug neka uzmu svi po jednu bombonu svi oni koji aktivno koriste instagram. Treći krug neka svi uzmu po bombonu koji aktivno koriste viber. Četvrti krug neka svi koji aktivno koriste Whatsapp uzmu po bombonu. Možete navesti i ostale društvene mreže: Snapchat, Tiktok, Twitter, Youtube, Telegram... Kada svi budu imali pune ruke bombona, objasnite im kako je dobro biti povezan i sličan, ali da nekad previše šećera može izazvati problem. Budite slobodni da otvorite diskusiju o tome ko koliko često koristi neka od društvenih mreža, koje nam mreže oduzimaju najviše vremena, koje najviše volimo, itd. .

Aktivnost 2 „Dvije strane“	
Materijal:	studije slučaja, flipchart
Vrijeme:	30 minuta
Upute za edukatore/ice:	
<p>Prije nego što počnete sa ovom aktivnošću na flipchart papir napišite pozitivne i negativne strane interneta. Nakon toga pročitajte neku od ove dvije studije slučaja ili pak obje. Nakon što pročitate studije slučajeve, podijelite grupu u četiri manje grupe, te dvjema grupama dajte zadatak da navedu što više pozitivnih, a drugim dvjema što više negativnih strana interneta. Kada završe rad u grupama, zamolite učesnike da navedu one najbitnije koje potom pišete na flipchart.</p>	
Studija slučaja 1	
<p><i>U jednoj školi živio je dječak Marko. Bio je veoma uspješan fudbaler i vrlo popularan u školi. Jednog dana poslije utakmice, jedna djevojčica mu je zatražila instagram ime. Marko joj je dao ime svog instagram naloga, misleći da djevojka želi da se upozna s njim. Nakon nekog vremena, na instagramu mu počele stizati razne uvredljive poruke sa nepoznatih profila. Poruke su bile ponižavajućeg i uvredljivog sadržaja.</i></p>	
Studija slučaja 2	
<p><i>Ana je bila mirna djevojčica koju su u školi zezali i ismijavali zato što nije imala instagram profil. Potištena, Ana je odlučila da napravi instagram profil kako bi je ostali učenici prestali zezati. Ni to nije pomoglo, sad su je ismijavali zato što nije imala veliki broj pratilaca, pa je Ana počela da dodaje i prati čak i ljude koje ne poznaje. Nedugo poslije toga, u inbox su joj počele stizati razne zlobne poruke ismijavanja i vrijeđanja.</i></p>	
Napomena:	<p><i>U poglavlju možete pronaći još primjera koje možete iskoristiti. Svaku od ovih studija možete, zajedno sa učesnicima/cama, pretvoriti u scene i tako tražiti zajednička rješenja i zaključke.</i></p>

Aktivnost 3 „Mreža“	
Materijal:	klupko konopca
Vrijeme:	10 minuta
Upute za edukatore/ice:	
<p>Zamolite učesnike da stanu u krug. Klupko konopca neka stoji u vašim rukama dok objašnjavate pravila i cilj ove igre. Internet je jedna velika mreža ljudi gdje smo povezani na jedan digitalni način. U prošlim aktivnostima vidjeli smo kakve strane internet može imati. Ovom igrom ćemo se simbolično povezati na način što ćemo se dobacivati klupkom i tako ga razmotavati i ujedno graditi mrežu. Prije nego što bacimo nekom klupko, bitno je da mu pošaljemo nešto lijepo (npr: "Dajem ti..neki lijep osjećaj ili aktivnost (sreću, uspjeh, ljubav)"). Igrajte igru dok klupko ne dođe do svakog učesnika/ce dok ne stvorite svoju mrežu. Kada stvorite mrežu, zamolite učesnike da pokušaju vraćati svoje dijelove klupka uz neku poruku uvredljivog ili lošeg sadržaja. Tako će se stvoriti kaos, i to i jeste simbolika takvog načina korištenja interneta. Bitno je da učesnici shvate simboliku igre.</p>	

Aktivnost 4 „Pogodi ko sam“	
Cilj:	Ova igra na simboličan način predstavlja nemogućnost procjene s kim imamo interakciju preko interneta. Zato je potrebno da budemo mudri i da dobro ocijenimo s kim imamo posla, baš kao i u ovoj igrici.
Materijal:	Bilo kakav predmet koji može stati u ruku
Vrijeme:	10 minuta
Upute za edukatore/ice:	
Objasniti da je neko poslao neku neprimjerenu poruku te da je potrebno otkriti ko je ta osoba. Odaberite neki predmet, npr. mobitel ili nešto slično. Učesnici/ce stoje u krugu s rukama iza leđa. Jedna osoba dobrovoljno stoji u sredini. Edukator šeta van kruga i potajno stavi odabrani predmet u nečiju ruku. Zatim se predmet tajno provuče oko kruga iza leđa učesnika. Zadatak volontera u sredini je proučiti lica ljudi i utvrditi kod koga je predmet/ko je poslao pomenutu poruku. Ako pogodi, volonter zauzima to mjesto u krugu i igra se nastavlja s novom osobom u sredini.	

Aktivnost 5 „Selfie“	
Cilj:	Ukazati učesnicima/cama da su oni ti koji kontrolišu svoje ponašanje i sigurnost na internetu
Materijal:	mobilni telefoni učesnika
Vrijeme:	5 minuta
Upute za edukatore/ice:	
Nakon što završite prethodnu igricu, zahvalite se učesnicima/cama na povjerenju. Zamolite svakog od učesnika da uzme svoj telefon. Zamolite ih da naprave dva selfieja zaredom. Ne moraju to biti fotografije sa puno truda. Recite im da otvore prvu selfie fotografiju. "To je vaš najbolji prijatelj na internetu.", recite im. Zamolite ih da otvore drugi selfie fotografiju. "To može biti vaš najveći neprijatelj na internetu, ako ga ne koristite pametno i racionalno.", kažite im. Pomiriti ova dva lika je super. Pozdravite učesnike/ce i zahvalite im se.	

Aktivnost 7 „Evaluacija“	
Vrijeme:	5 minuta
Upute za edukatore/ice:	
Zamolite svakog učesnika da u jednoj rečenici opiše kako se trenutno osjeća, nakon završene sesije. Takođe, možete imati i pismene vrste evaluacija koje mogu biti anonimne. Učesnici mogu da ocijene vaš rad, ali i obim onoga što su naučili. Pozdravite učesnike i zahvalite im se.	

5.4. DODATNE AKTIVNOSTI

U nastavku se nalaze dodatne aktivnosti koje možete prilagođavati i kombinovati sa prethodnim aktivnostima.

Ples na papiru

Voditelji pripremaju listove ili krpu jednakih veličina. Učesnici su se podijelili u parove. Svaki par dobija ili novine ili krpu. Oni plešu dok moderator svira muziku ili pljeska. Kada prestanu muzika ili pljeskanje, svaki par mora stajati na svom listu novina ili platna. Sljedeći put kad muzika ili pljeskanje prestane, par mora preklopiti papir ili tkaninu na pola prije nego što stane na njega. Nakon nekoliko krugova, papir ili tkanina postaju vrlo sitni preklapanjem ponovo i ponovo. Dvije osobe su sve teže izdržati se. Parovi koji imaju bilo koji dio tijela na podu su "izvan" igre. Igra se nastavlja dok neki par ne pobijedi.

Idem na put

Svi sjede u krugu. Započnite riječima „Idem na put i zagrlim“, i zagrlite osobu s vaše desne strane. Ta osoba tada mora reći „Idem na putovanje i zagrlim je i potapšam po leđima“, a zatim dam osobi s desne strane zagrljaj i maženje po leđima. Svaka osoba ponavlja ono što je rečeno i dodaje novu radnju na listu. Krenite krugom dok svi ne krenu na put.

Pet ostrva

Na podu nacrtajte pet krugova kredom, dovoljno velikim da primi sve učesnike. Dajte svakom ostrvu ime. Zamolite sve da odaberu ostrvo na kojem bi željeli živjeti. Zatim upozorite učesnike da će jedan od ostrva vrlo brzo potonuti u more i učesnici na tom ostrvu biće prinuđeni da se brzo presele na drugo ostrvo. Dopustite da se izgradi suspenzija, a zatim

pozovite ime ostrva koje tone. Učesnici trče do druga četiri ostrva. Igra se nastavlja dok svi ne budu nasukani na jednom ostrvu.

Kralj je mrtav

Prvi igrač se okrene prema susjedu i kaže: "Kralj je mrtav!" Susjed pita, „Kako je umro?“, A prvi igrač odgovara: „Umro je radeći ovo“ i započinje jednostavnom gestom ili pokretom. Svi učesnici neprestano ponavljaju ovu gestu. Drugi igrač ponavlja izjavu, a treći igrač pita: "Kako je umro?" Drugi igrač dodaje još jedan gest ili pokret. Zatim cijela grupa kopira ta dva pokreta. Proces se nastavlja u krugu sve dok nema previše pokreta za pamćenje.

Roboti

Podijelite učesnike u grupe od po troje. Jedna osoba u svakoj grupi je kontroler robota, a ostale dvije su roboti. Svaki kontrolor mora upravljati pokretima svoja dva robota. Kontroler dodiruje robota na desnom ramenu kako bi ga pomaknuo u desno, a dodirnuo ih je lijevom ramenom kako bi ih pomaknuo u lijevo. Voditelj započinje igru govoreći robotima da hodaju u određenom smjeru. Kontrolor mora pokušati zaustaviti robote da upadaju u prepreke poput stolica i stolova. Zamolite učesnike da zamijene uloge tako da svi imaju priliku biti kontrolor i robot.

“

**VJEŽBE ZA
RAZVOJ
EMPATIJE⁶**

”

⁶Muratbegović E., Hasanović E., „Nasilje nad djecom putem informaciono – komunikacijskih tehnologija (IKT) – Nastavni plan za obuku policijskih službenika u BiH“, Save the Children, Sarajevo 2017, godina

VJEŽBE ZA RAZVOJ EMPATIJE⁶

Vježba 1

Napisao/la si, prema tvom mišljenju, šaljivu priču o svojoj drugarici Esmi i poruku poslao/la na više telefonskih brojeva, a da nisi razmišljao/la o posljedicama. Sutradan su je u školi svi ismijavali, a Esma je plakala u školskom wc-u.

1. Šta misliš kako se osjećala Esma?
2. Da si ti dobio/la ovu poruku, šta bi pomislio/la o pošiljaocu?
3. Šta bi učinio/la na njenom mjestu?

Vježba 2

U toku školske godine u tvoje odjeljenje su došla dva nova učenika, dječak i djevojčica. Oni se po izgledu, frizuri i načinu oblačenja razlikuju od ostale djece u odjeljenju. Ne govore dobro maternji jezik, ali su ljubazni i trude se steći nove prijatelje. Uprkos tome, ostala djeca ih posmatraju podrugljivo i ne žele se upoznati s njima. Često im se rugaju, a već su im osmislili i pogrdne nadimke.

1. Da li možeš da zamisliš da je dječak ili djevojčica tvoj brat ili sestra? Kako bi ti postupio/la?

(Uputa za vršnjačke edukatore: Kada su u pitanju naši bliski srodnici, skloni smo ih zaštititi u situaciji kada su izloženi bilo kojoj vrsti napada (u ovom slučaju vršnjačkog nasilja). S druge strane, najčešće bivamo posmatrači u situaciji kada napade trpi osoba koja nam nije bliska. Cilj je da djeca osvijeste da, bez obzira na vrstu odnosa s osobom, trebaju reagovati jednako, odnosno spriječiti i prijaviti nasilje).

2. Zamisli sebe u ulozi dječaka ili djevojčice koju smo opisali i napiši priču „iz svoje kože“.
3. Šta sve možeš uraditi da pomogneš dječaku i djevojčici da se osjećaju prihvaćeno u novom odjeljenju?

⁶ Empatija predstavlja sposobnost razumijevanja tuđih misli i osjećaja odnosno sposobnost posmatranja situacije iz „tuđih cipela“

Vježba 3

U nekim školama postoje djeca koja „iz čista mira“ udare ili gurnu nekog učenika/učenicu. Ovo se ponašanje ponavlja iz dana u dan.

Podijeliti učesnike u dvije grupe. Grupu A čine učesnici koji to rade, a grupu B čine učesnici koji to trpe.

Grupa A - Zadatak je da, svaki učesnik za sebe, napiše jednu misao koja mu/joj je prošla kroz glavu kada je udario/la drugo dijete te kako se osjećao/la dok ga je povređivao/la.

Grupa B - Zadatak je da, svaki učesnik/ca za sebe, napiše jednu misao koja mu/joj je prošla kroz glavu kada je napadnut/a te kako se osjećao/la u tom trenutku.

Nakon toga učesnici mijenjaju uloge i odgovaraju na pitanje. Po završetku trebaju prodiskutovati o odgovorima. Da li im je bilo teže odgovoriti na pitanje kada su bili u ulozi djeteta koje napada ili koje je napadnuto? Zašto?

Vježba 4

Učesnici se slučajnim odabirom dijele u četiri grupe koje će predstavljati najčešće etiketirane grupe u školi. (Etiketiranje je pripisivanje negativnih karakteristika nekoj osobi ili grupi na temelju predrasuda. Predrasuda je neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovom članstvu u toj grupi).

Grupa 1: „Štreberi“

Grupa 2: Povučena djeca

Grupa 3: Novi učenici u odjeljenju

Grupa 4: Popularna djeca

Učesnicima/cama je potrebno objasniti da su oni sada predstavnici tih etiketiranih grupa i da trebaju razmišljati iz svoje perspektive (kao da su zaista članovi te grupe). Njihov zadatak je da odgovore na sljedeća pitanja:

1. Zašto vaša grupa često nailazi na neprihvatanje?
2. Koje su osobine članova vaše grupe?
3. Kakvo mišljenje o vama imaju ostali učenici iz odjeljenja?
4. Opišite jednu negativnu situaciju, potaknutu predrasudama, s kojom se vaša grupa vrlo često susreće.

Po završetku svaka grupa treba odabrati predstavnika koji će odgovore podijeliti sa ostalim grupama. Potrebno je da predstavnici govore u prvom licu množine zbog poistovjećivanja s ulogom. Učesnici trebaju prodiskutovati o odgovorima te o tome šta je zajedničko svim izlaganjima. Također mogu i odglumiti neku od navedenih negativnih situacija uz pomoć članova ostalih grupa.

**DODATNI
PRIMJERI
ZA RAD**

6. DODATNI PRIMJERI ZA RAD

Svaki od navedenih primjera možete iskoristiti kao dopunu ili sastavni dio neke od predloženih radionica. Učesnicima možete pročitati ili podijeliti neke od ovih primjera te nakon toga razgovarati o istim. Za svaki primjer možete postaviti neka od sljedećih pitanja:

1. Koje vrste nasilja možemo prepoznati u ovom primjeru?
 2. Kako komentarišete postupke likova u primjeru?
 3. Kome biste prijavili ovakvu vrstu nasilja?
 4. Šta biste savjetovali likovima da urade u određenim situacijama?
 5. Ko je osoba koja vrši nasilje, a ko žrtva nasilja u navedenom primjeru?
- Budite slobodni da kreirate dodatna pitanja u zavisnosti od primjera i dinamike radionice.

IZGUBLJENA CIPELA (fizičko i psihičko nasilje)

Moje djetinjstvo je bilo ispunjeno raznim uspomjenama. Bilo je i onih lijepih kao što su druženja s prijateljima, odlasci u kino ili na planinu, ali se više sjećam onih ružnih. Najživopisnija sjećanja su na moju majku koja me je često ponižavala, ismijavala i nazivala pogrđnim imenima. Tata je uvijek bio po strani i nikada me nije branio niti je od mame tražio da se prestane tako ponašati. Ona me s vremena na vrijeme i tukla, najčešće kada je bila ljuta. Tada bi izgubila kontrolu i toliko me jako udarala da mi je tijelo bilo modro. Izbjegavao sam da nosim majice kratkih rukava, kako drugovi i drugarice iz odjeljenja ne bi primijetili silne modrice i ogrebotine. Jednog dana, kada sam se spremao za školu, nisam mogao pronaći drugu cipelu. Kada sam rekao mami, izderala se na mene i ubjeđivala me da sam je namjerno sakrio kako ne bih otišao u školu. Govorila mi je da sam đavo i da u meni ne postoji ništa drugo osim zla. Sutradan sam odlučio otkriti sve starijem rođaku. Rođak je nazvao roditelje i uputio ih da pomoć zatraže u Centru za socijalni rad. Centar za socijalni rad je predložio roditeljima da krenu na psihoterapiju, što su i učinili. Nakon određenog vremena, mama

je prestala da me ponižava i tuče, a ja sam se osjećao puno bolje.

SREĆA SE NE KUPUJE NOVCEM (zanemarivanje djeteta)

Sa mnom u odjeljenje išla je djevojčica Ema. Izdvajala se od ostale djece jer je uvijek imala najmodernije digitalne uređaje, na kojima smo joj zavidjeli. Svaki dan je u školu dolazila u novim, markiranim odjevnim predmetima. Jednom prilikom, za vrijeme velikog odmora, dok sam razgovarala s njom, stigla mi je poruka od mame: „Čestitamo na petici! Nismo ni sumnjali u tebe! Vole te mama i tata.“. Ema je pročitala poruku i odmah promijenila izraz lica. Upitala sam je šta se desilo, a ona mi je odgovorila da bi dala sve što ima samo da dobije od roditelja takvu poruku. Rekla mi je da je roditelji nikada ne pohvale kada dobije dobru ocjenu te da je ni ne utješe ako dobije lošu. Kada želi zagrliti mamu ili joj ispričati nešto što se dogodilo u školi, ona kaže da nema vremena i da je ne gnjavi. Predložila sam Emi da porazgovara s razrednicom o tome, kako bi se pronašlo rješenje. Razrednica je pozvala roditelje na razgovor i ukazala im na to da Emi nedostaje pažnja i ljubav te da se zbog toga ne osjeća najbolje. Roditelji su obećali razrednici da će promijeniti svoje ponašanje.

NE SUDI NA PRVI POGLED (zanemarivanje djeteta)

U petom razredu, u naše odjeljenje se upisala djevojčica po imenu Ivana. U školu je često dolazila neuredna, raščupane kose, a ponekad i prljave odjeće. Na pojedinim časovima nije imala potreban pribor. Obično smo joj posuđivali knjige kako bi uradila zadaću. Dječaci su je često zadirkivali, rugali joj se i nazivali je pogrdnim imenima. Ivana je svaki dan odlazila iz škole uplakana. Obzirom da joj je bilo teško i nije mogla više da trpi takvo ponašanje, odlučila je obratiti se razrednici. Razrednica je porazgovarala s nama i objasnila nam da Ivana živi u teškim uvjetima. Zbog takve situacije Ivanini roditelji puno rade te joj ne mogu posvetiti dovoljno vremena. Zamolila je dječake da se prestanu tako ponašati prema njoj i objasnila

nam da se svi trebamo zajedno družiti. Razrednica je, također, kontaktirala Centar za socijalni rad kako bi pomogli Ivaninim roditeljima. Omogućili su im pravo na novčanu pomoć te stog nisu morali raditi prekovremeno. Ivana je u školu dolazila sretnija i uvijek je bila uredna i sređena. Dječaci su je prestali zadirkivati, a poslije škole smo se svi skupa često družili.

AMAR (seksualno nasilje)

Kada sam bila sedmi razred, počela sam se dopisivati s jednim dječakom koji je pohađao deveti razred. Iako smo išli u istu školu, nismo se često sretali niti pričali jer je on velike i male odmore najviše provodio sa svojim drugovima, a ja sa drugaricama. Jednom prilikom sam za vrijeme velikog odmora ostala u učionici jer je bilo ružno vrijeme te nisam htjela izaći u dvorište. Kada sam otišla u wc, za mnom je ušao Amar, dječak s kojim sam se dopisivala. Gurnuo me u ćošak i iz džepa izvadio mobitel. Počeo mi je pokazivati seksualne fotografije i videe i zahtijevao od mene da skinem majicu. Odgurnula sam ga i onako uznemirena otrčala do pedagogice. Objasnila sam joj šta se dogodilo, a ona je pozvala Amarove roditelje te ih je zajedno s Amalom uputila kod direktora na razgovor. Direktor je kaznio Amara zbog takvog ponašanja i tražio od njega da mi se sutradan izvini, što je i učinio. Od tada se takve stvari više nisu dešavale, a Amar i ja smo se prestali dopisivati.

DIJETE BEZ UŽINE (zanemarivanje djeteta)

Bliži se kraj časa i učenici dovršavaju svoje radove. Čuje se zvono i nastavnik govori učenicima da mogu uzeti svoju užinu. Svi vade svoje kutije sa pripremljenom užinom, a dijete koje nije ništa donijelo za jelo stavlja svoju kutiju na stol i odjednom se hvata za stomak te traži od učiteljice da ide u wc. Nakon izlaska dijete odlazi do wc-a popije malo vode i polako se kreće po školi razgledajući školske hodnike kako bi odložio povratak u učionicu. Kada misli da su svi već završili svoj obrok polako odlazi do učionice i vraća

se na svoje mjesto. Uzima kutiju za sendvič kako bi je vratio u svoju torbu, ali mu je nešto neobično. Kada pogleda u kutiju vidi da se u njemu nalazi različita hrana. Osvrne se po razredu i vidi da mu je svaki od učenika odvojio djelić svoga doručka kako bi imao šta jesti.

ŠKOLSKI SENDVIČ (vršnjačko, emocionalno nasilje)

Učenik je prije polaska u školu spremio svoj omiljeni sendvič u torbu. Planirao ga je pojesti “u slast” na velikom odmoru. Na početku odmora zgrabio je sendvič i istrčao iz učionice kako bi zauzeo najbolje mjesto na klupi gdje inače svi sjede i jedu svoju užinu. U trenutku kada je želio zagristi sendvič, pristigli su prijatelji sa pregrštom čokoladica, čipsova i raznih “grickalica” u počeli ga zadirkivati kako oni bolje jedu i da nikada ne bi jeli “bezvezne sendviče” kao on. Ako bi nekad i pojeli sendvič to ikada ne bi bio takav sa običnom salamom, sirom i “nekim” namazom. Još su mu zabranili da u njihovom društvu uopće pokazuje takve sendviče, ako se želi dalje družiti sa njima.

RODITELJ NE ŠALJE DIJETE U ŠKOLU (zanemarivanje djeteta)

Učiteljica je primijetila da djevojčica iz njenog razreda često izostaje sa nastave. Kada bi se majka pojavila u školi kao opravdanje izostanka iz škole davala je različite razloge, od bolesti do priča u koje je teško i povjerovati. Na ono malo časova koliko je bila u školi, djevojčica bi se trudila što je najbolje mogla ali česti izostanci sa nastave su ipak ostavljali previše traga.

Sasvim slučajno, jednog dana učiteljica je sreća djevojčicu i vidjela kako od prolazika moli za novac. Kada ju je učiteljica upitala zbog čega to radi i zašto ne ide u školu, djevojčica je odgovorila da je primorana svaki dan donijeti minimalno 20KM ocu/očuhu i da se bez novaca ne smije vratiti kući. Ponekad kada sakupi više novca, ostavi kao zaradu za naredni dan kada ode u školu.

DIGITALNI RODITELJI (zanemarivanje djeteta)

Po povratku iz škole A. je razmišljao/la kako treba završiti zadatak koji treba predstaviti u školi narednih dana. Trebala mu/joj je pomoć roditelja jer nije nikako uspio/la završiti svoju ideju. Napokon je dočeka/la roditelje koji su izašli iz automobila sa telefonom na uhu. Brzo su ušli u kuću i rekli da su jedva čekali da dođu sa posla.

Kada im je želio/željela reći da treba pomoć oko zadaće rekli su da ih puno ne zamara jer očekuju važne pozive. Nakon ručka, otac je nazvao prijatelja a mama je požurila da upali svoj laptop kako bi poslala neke poruke.

Kada je dječak uspio skupiti hrabrosti da uđe u njihovu sobu otac ga je samo pogledao i pokazao mu rukom na svoj telefon preko koga je pričao sa nekim te odmahnuo rukom i pokazao mu da zatvori vrata. Otišao je do mame koja se nalazila u drugoj prosotriji. Vidio je da na ušima ima slušalice i sa nekime priča putem interneta. Znajući da ju ne smije ometati otišao je u svoju sobu.

ŠKOLSKA TUČA (fizičko nasilje)

U dvorištu škole učenici prvog razreda stoje u redu za ulazak u školu. Jedan dječak kasni i u trku staje prvi u red. Dvije djevojčice ga izguraju iz reda vrlo grubo i tjeraju da stane posljednji. On sa negodovanjem odlazi na kraj reda. Po ulasku u školu, u učionici on prilazi djevojčicama i počinje da ih udara. Jednu je udario u stomak rukom, a drugu je šutnuo u nogu. Nakon toga se povlači na svoje mjesto kao da se ništa nije desilo.

ZAKLJUČAJMO IH! (fizičko nasilje)

Dvije djevojčice ulaze u WC i ogledaju se u ogledalu. Za njima ulazi grupica od pet djevojčica, koja počinje između sebe da se došaptava. Dvije djevojčice iz te grupice se odvajaju dok ostale tri hvataju djevojčice koje su prve ušle u WC. Prve dvije djevojčice tjeraju ih da sjednu na pod. Grupica

izlazi iz WC i zaključavaju ih uz napomenu djevojčicama koje ostaju u WC-u da ne smiju da se oglase i da će ih otključati nakon što završi čas. Dvije djevojčice ostaju uplašene i zaključane. Kada je čas završio grupica djevojčica je otišla do WC-a i otključala ih.

ŠESTAR (fizičko nasilje)

Čas traje, djeca pišu zadatke u svesku, nastavnik diktira, a jedan dječak neprestano ispod klupe bode šestarom svoga druga. Ovaj se migolji, ne smije da progovori, jer nastavnik ne voli da ga se prekida, i konstantno trpi bolove.

U ŠKOLI (psihičko nasilje)

Čas je i nastavnica ispituje učenike. Proziva djevojčicu i traži od nje da izađe pred tablu. Djevojčica je vidno anksiozna i razmišlja o tome koliko je učila i kako sada ničega ne može da se sjeti. Staje pred tablu, a nastavnica joj kaže: "Kako to stojiš iskrivljena kao upitnik? Ispravi se!!!" (viče) Postavlja joj pitanje i djevojčica ćuti. Nastavnica ponovi pitanje, a djevojčica ne progovara, već samo spušta pogled prema podu. Nastavnica kaže: "Dokle više će ovakvi učenici da mi kidaju živce! Od tebe nikada neće biti ništa! Ti si promašen slučaj! Idi na mjesto da te više ne gledam!"

LOŠA OCJENA (fizičko nasilje)

Otac izlazi iz učionice, a ispred stoji njegov sin, koji je taj dan dobio dvije jedinice. Otac prilazi sinu, uzima ga za uho i povlači to te mjere da dijete počinje da skiči i plače. Pri tom mu govori zašto to radi i kako je on sramota porodice.

IGRALIŠTE (fizičko, nasilje u digitalnom okruženju)

Dva dječaka su zaljubljena u istu djevojčicu i obojica se bore za njenu naklonost. Nalaze se na školskom terenu za košarku i igraju jedan protiv drugog. U jednom trenutku, dok je jedan vodio loptu i išao prema košu, drugi ga je gurnuo iza leđa, tako da je ovaj pao i glavom udario u stub od koša. Dječak koji ga je gurnuo mu prilazi i udara ga šakom u stomak i glavu. Ostala djeca stoje sa strane i niko ne prilazi, dok djevojčica, zbog koje se sve ovo dešava, sve to slika.

ODAKLE DOLAZI NASILJE? (fizičko i psihičko nasilje)

Majka se vraća kući sa roditeljskog sastanka, ulazi u kuću i zove sina da dođe u dnevnu sobu. Vidno iznervirana i bijesna, po ulasku dječaka u sobu prilazi mu i udara šamar, te počinje da govori kako se dva sata sramotila zbog njega na roditeljskom sastanku (jer je bio nasilan prema drugoj djeci), pred drugim roditeljima.

SVLAČIONICA (psihičko nasilje)

Djevojčice iz odbojkaškog tima ulaze u svlačionicu nakon napornog treninga i odjednom njih tri počinju da izazivaju jednu, koja je počela da se skida, kako je debela i kako ima puno sala. Njihovim komentarima se pridružuju i ostale koje ukazuju na njene noge pune celulita i strija. Djevojčica počinje da plače, ali komentari ostalih se ne stišavaju. Govore joj kako od nje nikada neće biti dobra odbojkašica i kako im kvari prosjek, kada je izgled ekipe u pitanju.

BRAĆA (psihičko nasilje)

Dva učenika šestog razreda osnovne škole, dva rođena brata, upisana su u drugu školu, razlog - preseljenje porodice na drugu adresu stanovanja. U

novom razredu ova dva dječaka nisu naišla na prihvatanje i podršku svojih vršnjaka. Jedan od dva pomenuta dječaka ima oboljenje na šakama, prekrivene su bradavicama. Druga djeca su mu se zato rugala i govorila: “Bježimo od njega, on ima šugu, zarazan je!” Pošto su braća sjedila zajedno u istoj klupi, maltretiranje druge djece je bilo usmjereno prema obojici dječaka. Na malim odmorima i na velikom odmoru, kada nema nastavnika, grupa djece bi im povikivala: “Bježimo od njih, šugavi su!”, potom su se smijali i bježali. Dva brata su na odmorima ostajali da sjede u klupama kako bi izbjegavali ova maltretiranja i ponižavanja. Iz tih razloga dječaci su počeli odbijati da idu u školu, radi čega su se njihovi roditelji obratili razrednom strajašini i stručnoj službi škole kako bi se zaustavilo nasilje nad njihovom djecom.

PIRSING (psihičko nasilje)

Učenica devetog razreda osnovne škole ima specifičan stil oblačenja, uglavnom nosi odjeću tamne boje, crne, ima pirsing na ušima i na jeziku. Odlična je učenica i primjernog je vladanja, međutim svojim izgledom odudara od vršnjaka i privlači dodatnu pažnju nastavnika. Njena profesorica geografije, žena koja se protivila promjeni postojećeg stanja prirode i shvatanja, imala je predrasudu da djeca koja ovako izgledaju moraju biti potencijalno problematična, da je njen izgled odraz njenje drskosti i nekulture, te da je loš primjer drugoj djeci. Iz ovih razloga je djevojčicu ispitivala gotovo svaki čas i tražila momenat kada ona nije znala svo gradivo kako bi joj dala lošu ocjenu. U razgovoru sa djevojčicom, profesorica bi joj se često obraćala riječima: “Ajde ti sa brnjicom (aludirajući na pirsing na jeziku), da vidimo kako znaš! Nemaš pojma, a znaš se kindjuriti tim nakitom! Od tebe i takvih ko što si ti nikad ništa! Takva omladina sutra treba svijet da naslijedi?! Nije ni čudo što propadamo!” U početku se djevojčica znala rasplakati, međutim s vremenom je i ona postala drska i počela nekulturno odgovarati profesorici, upućujući joj uvrede, radi čega joj je sniženo vladanje i određen rad sa stručnom službom škole.

ZOMBI (psihičko nasilje)

Grupa djece završnog devetog razreda osnovne škole, svojim ponašanjem i riječima vrijeđa nastavnika istorije. Nastavnik je čovjek starije životne dobi, imao je ličnu tragediju u svojoj porodici, izgubio je sina koji je smrtno stradao u saobraćajnoj nesreći sa 17 godina života. Od tada se čovjek promijenio, izmijenila ga je tuga za izgubljenim sinom. Djeca kojima nastavnik predaje o tome ništa ne znaju. Samo primjećuju da je nastavnik distanciran, kao da je nezainteresovan na časovima. Ne reaguje bitno na njihovo ponašanje. Čini se kao da ne čuje dobro. Dok nastavnik zapisuje na tablu ponekad ga gađaju papirićima, na hodniku mu dobacuju: "Zombi!", to radi grupa djece, a potom se glasno smiju. Nastavnik ne reaguje.

GOVORNA MANA (psihičko NASILJE)

Dječak ide u sedmi razred. Ima govornu manju, muca. Mucanje je posebno izraženo u situacijama kada je dječak napet, kada ustane da odgovara i slično. Nekoliko drugih dječaka iz razreda ga izruguju radi ovog, kad ustane da odgovara, ponavljaju riječi za njim, imitirajući njegovo mucanje. Često da ponižavaju sa riječima: "Mutavi, ajde pričaj mutavi!", potom se glasno smiju i imitiraju njegovo mucanje. Dijete trpi veliku emotivnu bol i patnju radi ovoga, te je jedne prilike njegova emocija eskalirala kada je fizički napao jednog od dječaka, nanijevši mu ozbiljnu povredu (dječak je uslijed napada udario glavom od sto te izgubio svijest).

GRUPNI RAD (psihičko socijalno nasilje)

Nastavnik je organizovao rad u grupama, djeca imaju zadatak da urade pano sa određenom temom. U jednoj od grupa dominantnu ulogu preuzima djevojčica koja je odlična učenica i ona drugoj djeci u grupi određuje zadatke, iako je to nastavnik već učinio. Jednoj od djevojčica

govori: "Ti nemoj ništa raditi, ti to ne znaš i samo ćeš nam pokvariti rad!" Djevojčica se pokušala izboriti za pravo da ipak nešto nacрта i time doprinese radu grupe, međutim ova druga djevojčica joj je zabranila. Potom se ona rasplakala, kada je prišao nastavnik, saznajući zbog čega dijete plače, kritikovao je djevojčicu koja je bila preuzela ulogu lidera u grupi i pojasnio da je u pitanju timski rad, da jedino zajedno mogu uspješno dovršiti zadatak i da niko nema pravo drugo dijete isključivati ili mu braniti da učestvuje, kao što nema pravo da drugo dijete vrijeđa.

EKSKURZIJA (psihičko socijalno nasilje)

Djeca devetog razreda osnovne škole odlaze na ekskurziju. Razrednica ne želi na ekskurziju povesti učenika koji boluje od dijabetesa. Učenik uspješno sebi mjeri insulin u krvi i samostalan je u kontrolisanju šećera, međutim nastavnica ne želi rizikovati. Dječak je nesrećan i plače. Razrednica nudi da eventualno majka dječaka ide u njegovoj pratnji, što dijete odbija jer ga time vrijeđa u odnosu na drugu djecu koja idu bez roditelja. Posebnom edukacijom razrednice od strane majke i ljekara, te uz pomoć stručnih saradnika škole, razrednica na kraju pristaje da povede dječaka na ekskurziju.

LJUTI TRENER (psihičko nasilje)

Trener fudbala prilikom učenja i treniranja djece često na djecu galami i vrijeđa ih, psuje, nekad i prijeti, kako bi ih natjerao da ga slušaju i postižu maksimalne rezultate. Tako im govori: "Ajte moroni! Šta sam rekao, ubrzaj se! Brže tu loptu dodaj! Zadaviću vas!"

MAMA, GDJE SI? (zanemarivanje, psihičko nasilje)

Majka je sa sinom, starosti pet godina, sama kod kuće. Majka puno vremena provodi na mobilnom telefonu i prati društvene mreže. Dijete joj se često obraća sa zahtjevom da se zajedno igraju, na šta ona ne reaguje, ili pak kaže poslije ćemo... idi tamo sam se igraj. Dijete kaže da je gladno, ona mu ponudi grickalice, smoki i sl.. U nekom momentu začuo se prasak u kuhinji, dijete je u namjeri da se napije vode razbilo čašu. Majka dolazi bjesna, počinje da kupi staklo i vodu te galami na dijete: "Vidi šta si napravio! Idiote jedan! Dosta mi te više! Šta ne paziš, samo neke probleme praviš! Mira od tebe nemam!" Dijete plače.

ODBOJKA (psihičko i socijalno nasilje)

Djevojčica dobi od 12 godina izlazi napolje, ispred zgrade da se druži sa drugom djecom. Skoro se doselila u taj kraj i za nju je to novo okruženje, još nije stekla drugare. Djevojčica ima deformitet ruku, ima skraćene ruke i odmah ispod lakta su šačice koje su manje, na jednoj šaci ima četiri prsta, a na drugoj pet. Zahvaljujući intenzivnim fizikalnim tretmanima funkcija njenih ruku i šaka je gotovo kao i kod zdrave djece, sve radi samostalno i uspješno, crta, piše, oblači se, češlja kosu i sl., međ. na prvi pogled se čini da ona ne može uspješno obavljati te radnje. Ispred zgrade je grupa djece koja igra odbojku, djevojčica im je prišla i kratko ih posmatrala a potom upitala da li ona smije da igra sa njima. Kad ih je upitala, nakratko su zaustavili igru i pogledali je, potom je jedan dječak rekao: "Ne trebaju nam bagavi, da nam kvare igru! Kakve su ti to ruke? Ne možeš ni pertle zavezati a ne s nama igrati odbojku". Djevojčica ih je tužno gledala i odgovorila da može, da je ranije trenirala odbojku. Druga djevojčica je dodala: "Ako misliš da možeš, igraj!" Obratila se drugoj djeci i rekla: "Pustite je da igra, ako misli da može neka igra!" Tako se djevojčica uključila u igru i pokazala drugima da to radi jako dobro.

SAMO KOMENTAR? (seksualno nasilje)

Nekoliko dječaka stoji u hodniku škole i pored njih prolaze tri djevojčice. Oni poluglasno počinju da komentarišu njihov izgled na sljedeći način: "Vidi ti zgodne guze! Biće ovo za koju godinu guza grada." (jedan dječak) "Za sada su joj grudi male, ali silikon bi sve to mogli da poprave." (drugi dječak) "Kakve noge ima. Mogla bi se nositi neka kraća suknja, da se istaknu ove zgodne noge." (treći dječak) Djevojčice kojima su komentari upućeni počinju da se crvene i vidno se uznemiruju.

NAPOMENA: Ma koliko vam ovo sve djelovalo simpatično i nimalo nasilno, nekome može da smeta. Takođe, ponekad djevojčicama odgovaraju ove poruke koje dobijaju, posebno u periodu adolescencije i ne doživljavaju ih kao nasilne, ali vi kao neko ko ih dobacuje ne možete da znate kada ih one doživljavaju kao komplimente, a kada ne.

POŠTUJ TUĐE GRANICE (seksualno nasilje)

Učenici devetog razreda stoje u radu i čekaju da uđu u školu. Djevojčica stoji iza dječaka koji joj se sviđa, ali on nju ne primjećuje, odnosno više ima neki odbijajući stav prema njoj. Ona nastoji da ju on primijeti i to pokušava na različite načine, ali joj ne uspijeva. Zato počinje da mu se fizički približava i hvata ga za guzu i šapće mu kako je zgodan. On se okreće i prijetećim pogledom joj ukazuje na to kako mu njeno ponašanje ne odgovara. Nakon što joj ponovo okreće leđa ona ponavlja hvatanje za guzu i govori mu: "Jednom ćeš biti moj, kada shvatiš koliko ja vrijedim." Dječak se odmiče od nje i pomijera na kraj reda.

IMAJ SVILENU KOŽU (seksualno nasilje)

Učenici se nalaze u kabinetu i traje čas u okviru kojeg oni rade po grupama na nekim projektima. Jedna djevojčica je izdvojena, jer je njoj nastavnik dao poseban zadatak, koji ona radi samostalno. Nastavnik obilazi sve

grupe i dolazi do djevojčice, staje iza nje, naginje se i počinje da joj govori: "Kako ti divno pišeš. Baš si posebna." Djevojčica osjeća nelagodu, ali joj ujedno i prijaju pohvale. Nastavnik nastavlja: "Kako imaš divne ruke, šake. Prosto je nevjerovatno kako si prefinjena." Djevojčica počinje da se meškolji od nelagode, a nastavnik nastavlja da joj se približava toliko da joj sada diše za vrat i govori: "Kako divno mirišeš. Kosa ti je prava svila."

NAPOMENA: Ovo nisu komentari koje nastavnik treba da upućuje učeniku i ovo nije distanca na kojoj nastavnik treba da bude kada razgovara sa učenikom (misli se na udaljenost njihovih tijela). Ta distanca treba da bude oko 1m.

NESLANA „ŠALA“ ? (seksualno nasilje)

Učenici su završili sa časom fizičkog vaspitanja i nalaze se u svlačionicama. Dječaci se presvlače i odjednom jednom dječaku prilaze dva druga i počinju da ga skidaju. Prvo mu skidaju majicu, ovaj se polako otima, ali popušta kada shvata da je bolje da se smiri, kako mu ne bi pokidali majicu. Zatim prelaze na šorc. Skidaju ga i počinju sa skidanjem gaća. Tada dječak počinje da se otima, ali ga oni pritišću toliko da je nemoćan. Na kraju on ostaje gol, a ova dvojica počinju da komentarišu njegov izgled i izgled polnog organa.

NAPOMENA: Ovo je seksualno nasilje, bez obzira na to što se dešava između osoba istog pola.

NEPOZNAT ČOVJEK (seksualno nasilje)

Završena je prva smjena i djeca izlaze iz škole i školskog dvorišta i idu kući. Mladić stoji ispred škole i posmatra ih. Odjednom se izdvaja jedna grupa djevojčica, njih tri, učenica trećeg razreda, koje idu same kući. Kada je shvatio da sa njima nema odrasle osobe u blizini, mladić kreće za njima i sustiže ih u dijelu ulice u kojem nema više nikoga osim njih. Počinje neobaveznu priču sa njima o tome koji su razred i kako se zovu, da li vole

školu itd. Djevojčice su u početku rezervisane, ali se lagano upuštaju u priču sa njim. Nakon nekoliko minuta, on vadi erotski časopis i počinje da im priča kako su one lijepe i kako će one kada porastu biti vrlo zgodne djevojke i u tom trenutku im pokazuje slike nagih djevojaka iz časopisa. Kada im je pokazao te fotografije djevojčice su počele da vrište i da bježe.

NAPOMENA: Nikada ne stupajte u komunikaciju sa osobama koje su vam nepoznate.

TAJNA (seksualno nasilje)

Porodica se okupila na selu na porodičnom druženju. Djeca se igraju na dvorištu, a odrasli sjede u hladovini i razgovaraju. Jedna djevojčica (6 godina) se odvojila od ostalih i otišla da gleda kokoške i piliće. U peradarniku joj se pridružuje komšija koji ima oko 40 godina i sa kojim djevojčica voli da provodi vrijeme. Komšija počinje da razgovara sa njom i da joj priča viceve. Lagano prelaze na temu kako nastaju pilići. U tom trenutku komšija uzima jedno pile i nudi djevojčici da ga uzme, ali ona to odbija, jer se boji da će ju kljucnuti. Komšija poziva djevojčicu da mu sjedne u krilo, da se ne plaši i da će joj on pomoći da prevaziđe strah. Ona pristaje i sjeda mu u krilo. On pile stavlja njoj u krilo i zajedno ga miluju. U jednom trenutku komšija otkopčava šlic i uzima ruku djevojčice i privlači je njegovom šlicu, te naslanja na svoj polni organ sa željom da ga ona dodiruje. Djevojčica u tom trenutku ustaje uplašena sa njegovog krila, a on joj govori kako to nije ništa strašno, kako je to normalno. Ona mu ne vjeruje, ali on nastavlja da ju ubjeđuje da to nije ništa neobično i da to i druge djevojčice rade. Ona mu kaže da to ne rade, jer njoj to nije rekla ni jedna njena drugarica. Prilazi joj i hvata je za ramena, kako bi je smirio i govori joj da o tome one ne pričaju, jer su to tajne. Ukoliko se te tajne saznaju, onda bi ih drugi mogli izazivati, a roditelji bi ih mogli ostaviti. Nakon toga joj govori da bi to trebala da bude njihova mala tajna i da o tome niko ne treba da zna. Djevojčica nevoljno pristaje na čuvanje tajne.

NAPOMENA: Odrasle osobe se ne smiju ovako ponašati sa djecom. Ukoliko se neko ovako ponaša prema njima, vrlo je bitno da to prijave svojim roditeljima, ili nekoj odrasloj osobi od povjerenja.

FILM ZA ODRASLE (seksualno nasilje)

Dva dječaka su u dvorištu zgrade. Jedan ima 17 godina, a drugi 13. Ovaj od 17 godina uzima telefon i počinje da pretražuje porno kanale. Kada je našao jedan, kaže svom drugu da sada slijedi jedna vrlo važna edukacija i pušta mu porno film. Ovaj počinje da se meškolji i postaje mu vrlo neugodno, te okreće glavu i ne želi da gleda film. Na to njegov stariji drug kaže kako je važno da gleda ove kanale, jer neće znati kako da priđe djevojci i kako da im seksualni odnos, a to sve može da nauči na porno sajtovima. Dječak i dalje ne želi da gleda film, jer smatra da je premalen, ali ga stariji kolega nagovara i stalno mu telefon stavlja pred oči. Dječak posustaje i pristaje da gleda, ali mu je i dalje vidno neugodno. Stariji kolega komentariše scene, dok mlađi samo sjedi i osjeća se potišteno osjećajući psihički nemir.

NAPOMENA: Izlaganje porno sadržajima može štetno da utiče na razvoj djeteta i stvara pogrešnu sliku o seksualnom odnosu.

KAMP (seksualno nasilje)

Trener organizuje sportski kamp za članove njegovog kluba i prikuplja ponude. Roditelji jedne djevojčice nisu sigurni da će ona moći da ide na kamp pa ga mole da za nju rezerviše jedno mjesto i da će mu javiti ubrzo da li ona ide. Trener im javlja da nije nikakav problem i da će za nju biti mjesta. Međutim, on perfidno rezerviše za sebe dvokrevetnu sobu, planirajući da će djevojčica spavati sa njim u sobi. Djeca odlaze na kamp, a sa njima i ta djevojčica. Kad su došli u hotel, djevojčica shvata da za nju

nema mjesta u drugim sobama, ali joj trener govori da je to neka greška i da će već sutra sve da se sredi, ali da ovu noć može da prespava kod njega u sobi, jer tamo ima svoj krevet. Već je kasno i ona odlučuje da izdrži tu jednu noć u njegovoj sobi. Ona pristaje iako joj je neugodno, računajući da će se to sve sutra riješiti. Kad su ušli u sobu trener joj je rekao da se raspremi i da on ide da se istušira. Ona je počela da se sprema za spavanje i čeka njega da završi, kako bi ona ušla u kupatilo. On izlazi potpuno gol i peškirom briše kosu. Djevojčica je zaprepaštena i okreće glavu, na što joj on potpuno mirnim tonom govori da je to sasvim normalno i da se ne treba stiditi sopstvenog tijela. Napominje joj da on ne očekuje od nje da i ona izađe gola iz kupatila, ali da mu ne bi smetalo, jer on je njen trener i on joj je kao drugi roditelj. I dalje se zadržava gol u sobi u ogleda u ogledalu.

NAPOMENA: Iako ovdje nema nikakvog tjelesnog dodira, izlaganje djeteta nagoli osobi predstavlja seksualno nasilje.

DAMIR I FARUK (nasilje u digitalnom okruženju- cyberbullying)

NAPOMENA: U ovom primjeru je predstavljeno više oblika nasilja u digitalnom okruženju sa istim likovima kako bi se predstavila uzročno-posljedična veza između istih. Kada koristite ovaj primjer potrebno je da učesnici sami prepoznaju o kojoj vrsti nasilja je riječ.

(učenik šalje uznemirujuće poruke uvredljivog sadržaja- cyberbullying)

Na času matematike učenici su radili završni test. U klupi su sjedili dva najbolja prijatelja Damir i Faruk. Za Damira je ovo bio još jedan rutinskih test, dok za Faruka je to bio problem. Faruk ne voli da uči i zbog toga ima veoma loše ocjene. U toku testa Faruku je bila potrebna pomoć od Damira, ali Damir nije htio da vara na testu. Nakon takvog Damirovog čina Faruk ga je počeo izazivati preko poruka. Pisao mu je ružne riječi, psovao, objavljivao ne prikladne slike. Pokušavao ga je osramotiti pred prijateljima.

(učenik kreira lažni profil svog vršnjaka- cyberbullying)

I dalje je trajala svađa između dva vršnjaka Damira i Faruka. Damiru je bilo neugodno kada ga je Faruk prozvao na internetu pa je odlučio da mu

uzvratiti istom mjerom. Tokom vikenda nije bilo zadaće jer je bila zadnja sedmica škole pa je Damir uzeo svoj telefon i na Facebooku napravio lažni profil o svome drugu Faruku. Predstavio se na ovaj način:

„Ja se zovem Faruk imam 12 godina i treniram fudbal“. Poslao je puno zahtjeva za prijateljstvo i mnogo ljudi mu je uzvratilo. Pošto su njih dvojica bili najbolji prijatelji Faruk mu je rekao njegovu simpatiju. To je bila Ena, djevojčica iz njihovog razreda. Tajna je izašla u javnost. Svi su vidjeli to pa čak i Ena i Faruk. Osjećali su se neugodno i osramoćeno, bilo ih je čak i stid doći u školu. Svi su im se smijali i zezali ih.

(učenik objavljuje privatne podatke vršnjaka- cyberbullying)

Nakon nove svađe Damira i Faruka, koji se znaju od ranog djetinjstva, Damir koristi svoja sjećanja da na internetu osramoti Faruka. „Moj drug Faruk kad je bio mali volio je skupljati opuške od cigareta po ulici“, „Što mislite zašto Faruk ima dugu kosu? Pa da mu se ne vide klempave uši (hahahaha)“.

Faruk se nakon ovih objava osjećao jako tužnim i uvrijeđenim misleći da njegov „najbolji prijatelj“, ovo nikad neće nikome reći, a sigurno ne objaviti javno.

(učenik postavlja internet ankete o vršnjaku- cyberbullying)

Novi dan u školi donio je i nove nesporazume i prepiranja između Damira i Faruka. Faruk mu je uzvratio provokativnim anketama na društvenim mrežama. „Od 1 do 10 koliko je glup Damir“, „Like ko misli da je Damir ružan“, „Komentiraj na koju te životinju Damir podsjeća, koje životinje bude najviše objavljujem njegovu sliku sa njom“ i tako dalje. Damir od sramote i boli, koju mu je njegov prijatelj nanio idući dan nije došao u školu jer je njegove lice bilo crveno od plača i sramote.

(učenik snima nasilje među vršnjacima i javno ga objavljuje- cyberbullying)

Na hodniku osnovne škole sretali su se mnogi razredi od najstarijih pa do onih najmlađih. Damir i Faruk su se kretali prema kabinetu matematike, kada je u trenutku nepažnje Damir slučajno ramenom udario nekog dječaka i on se polio vodom. Sav iznerviran zaliveni dječak i njegovi prijatelji su napali Damira i krenuli ga udarati, a Faruk se povukao u stranu i sve to snimao dok nisu došli profesori. Damir je završio u bolnici zbog povreda, a Faruk je njegov video objavio na internet gdje se zajedno sa ostalim učenicima i drugom djecom smijao Damirovoj nesreći.

NAVIJAČ (nasilje u digitalnom okruženju)

NAPOMENA: U ovom primjeru je predstavljeno više oblika nasilja u digitalnom okruženju sa istim likovima kako bi se predstavila uzročno-posljedična veza između istih. Kada koristite ovaj primjer potrebno je da učesnici sami prepoznaju o kojoj vrsti nasilja je riječ.

GROOMING

Dok je bio na društvenoj mreži F.F. je pristupao raznim grupama između ostalog i grupi lokalnog fudbalskog kluba čiji je bio navijač i često posjećivao domaće utakmice. Veoma često mu se u chat javljao jedan od članova koji se predstavio kao A.D.. On je vođa jedne navijačke podgrupe. Često sa razgovarali o temama od interesa za F.F., a onda su došli i na temu djevojčica. U tom razgovoru A.D. je rekao i tražio da mu pošalje sliku na kojoj treba da pokaže mišiće i „pločice“ kako bi ga predstavio, a i upoznao sa svojom mlađom rodicom, njegovih godina, koja stanuje u drugom gradu. Poslije ovog razgovora na društvenoj mreži javila mu se „djevojčica“ S.M. koje se predstavila kao roditeljica od A.D. i rekla da joj se sviđa kako izgleda, da je zgodan i lijep, te mu je tražila još slika. U te razgovore se vrlo često uključivao i A.D., te ih često poticao na razgovore seksualne prirode. Tokom ovih razgovora često im je slao i razne slike pornografskog sadržaja kao i članke sa seksualnim temama.

Profil od S.M. je bio lažni profil od A.D..

SEXTING

Razgovor između S.M. i F.F. se odvija već određeni vremenski period te veoma često S.M. predlaže da se u razgovor uključi i njen rođak A.D. jer ona ima veliko povjerenje u njega i njemu može da kaže sve tajne. S.M. često u razgovoru potencira teme oko seksualnosti pitajući ga o njegovom mišljenju o tome. F.F. pristaje na to da se u razgovor uključuje i A.D.

koji sve češće sa njim vodi razgovore o temi njegove seksualne orijentacije i slično. Kroz te razgovore veoma često mu šalje razne fotografije pornografskog sadržaja te ga upućuje na web stranice sa takvim sadržajem. Nakon ovoga A.D. traži od F.F. da mu prepričava šta je to vidio na tim web stranicama te šta mu se najviše od toga „dopalo“.

SEXTORTION

F.F. su već počeli da smetaju razgovori o seksu i gledanje takvih fotografija te počinje da izbjegava razgovore sa A.D. koji to primjećuje. F.F. mu ne odgovara na poruke i sl. O tome se povjerio S.M.. Kako bi nastavio da komunicira sa F.F. u jednom trenutku A.D. mu šalje prijeteću SMS poruku u kojoj kaže da će ako ne nastavi sa njim da razgovara, objaviti njegove fotografije koje mu je on slao i proslijediti ih njegovim prijateljima. U strahu od objavljivanja takvih fotografija F.F. nastavlja da razgovara sa A.D. te po njegovom zahtjevu šalje još fotografija.

LIVE STREAM

Obzirom da se F.F. boji i stidi od objavljivanja njegovih fotografija on i dalje nastavlja da razgovara sa A.D. te veoma često mimo svoje volje pristaje na njegove zahtjeve te mu šalje razne fotografije. A.D. zna često reći da je to samo još jednom ali to je prevara za F.F. kako bi mu poslao fotografiju. F.F. moli da ovo prestane te upozorava A.D. da mu roditelji sumnjaju da se nešto dešava jer je veoma dugo na internetu u svojoj sobi a i ne odvaja se od mobitela. Mobitel je prebacio na nečujni režim i čim mobitel zavibrira odmah pogleda u njega da vidi šta je došlo ili kakvu je poruku dobio. Roditeljima govori da mu dolaze notifikacije za igricu koju igra sa drugarima. A.D. od F.F. zahtjeva da mu se uživo prikaže putem web kamere ali F.F. to odbija i A.D. ga ucjenjuje sa ranijim slikama na što F.F. pristaje ali samo jedanput. Tom prilikom prikazuje se nag samo do stomaka i A.D. kaže da je to dobro za prvi put. Ali ucjena i dalje traje i A.D.

traži da slijedeći put mora da mu prikaže više kako bi ga zadovoljio i tad će prestati. F.F. pristaje da se prikaže kako A.D. to želi. A.D. tada upozna je F.F. da će mu javiti tačno vrijeme i upute preko koje aplikacije će se to dogoditi. Inače aplikacija koju je A.D. predložio je namijenjena za prijenos slike uživo (LIVE STREAM) i isti putem mreže svojih poznanika (seksualnih predatora) dogovara gledanje videa sa F.F. u glavnoj ulozi te za tu uslugu od istih traži uplatu na njegov račun. F.F. dobiva scenariji kako da se ponaša tokom ovog „zadnjeg“ videa, šta je potrebno da uradi, na koji način da pleše kako da se dira i sl., te mu govori da ako mu nije sve jasno da se „podsjeti“ na stranicama koje mu je prethodno slao.

KOME PRIJAVITI?

Lokalna policijska stanica

122

Federalna uprava policije

033/261-300,
033/261-301

Uprava policije Republike Srpske

051/331-164

Policija Brčko Distrikta

051/331-164

Krimolovci

www.sigurnodijete.ba

CENTAR ZA SIGURNI INTERNET

LITERATURA

Muratbegović, E. i sur., (2013). *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS.

Muratbegović, E. i sur., (2017). *Sve što treba da znaš o nasilju*. Sarajevo: Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS.

Muratbegović, E., Hasanović, E.(2017),, *Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija (IKT) – Nastavni plan za obuku policijskih službenika u BiH, Save the Children, Sarajevo*.

Muratbegović, E. i sur. (2017). *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Međunarodni forum solidarnosti -EMMAUS.

Balta, S. (2019). *Elektronsko nasilje na društvenim mrežama među djecom i adolescentima*. Završni magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

Gabriša, T. (2018). *Nasilje nad djecom u ekonomski različito razvijenim zemljama*. Diplomski rad. Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet.

Jukić, E. (2019). *Obiteljske odrednice vršnjačkog nasilja*. Završni magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

Krkeljčić, LJ. (2013). *Priručnik Škola bez nasilja - Ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Ministarstvo prosvjete i UNICEF.

Odeljan, R. (2018). *Zlostavljanje i zapuštanje djece: priručnik za stručnjake*, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Pavlović, V., Munivrana, A., Roth, M. i Perak, J. (2017). *Pokreni promjenu! Mladi u svijetu različitosti: vodič za škole*, Zagreb: Forum za slobodu odgoja.

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica, Nasilje nad djecom, <http://sospodgorica.me/index.php/nasilje-nad-djecom/>, 22.06.2020.

Trbonja, A. (2007). *Priručnik za profesionalce: Kako prepoznati nasilje nad djecom i pomoći djetetu žrtvi nasilja*. Udruženje „ŽENA BiH“ Mostar

UNICEF (2010). *Prekini lanac! Zaustavimo elektroničko nasilje: Priručnik programa prevencije elektroničkog nasilja*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

UNICEF. (2010). *Priručnik Za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

UNICEF, *Cyberbullying: Kako ga spriječiti*, <https://www.unicef.org/croatia/price/cyberbullying-kako-ga-sprije%C4%85Diti>, 22.06.2020.